

2021-10

jaargang 52
nummer 10
december 2021 / januari 2022

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

De Vrijdenker

Sinds 1856

Het misdenk-
effect

Het sprookje
van Kerst

From Russia
with fake news

Bezoek onze
website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze
Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER

De foto's van de DVG- en AV-ledenvergaderingen op de cover en in het binnenwerk zijn van René van Elst.

De Vrijdenker

jaargang 52 • nummer 10 • december 2021/januari 2022

INHOUD

Titel	Auteur(s)	Pag.
Colofon De Vrijdenker / Informatie De Vrije Gedachte	<i>Redactie/Bestuur</i>	2
Voorwoord	<i>Sicco Polders</i>	3
Algemene Jaarvergadering op 6 nov. 2021 (kort verslag)	<i>Jaap van Dijk</i>	4
Ledenvergadering Atheïstisch Verbond op 7 nov. 2021 (impressies)	<i>René van Elst</i>	6
God is niet discreet?	<i>Eelko de Vos</i>	7
Belangrijke mededeling voor de leden van het Atheïstisch Verbond	<i>Besturen DVG en AV</i>	8
Vrijdenkers let op uw zaak	<i>Gerhard Elferink</i>	9
Het vrijdenken in drie categorieën	<i>Herman Reimes</i>	10
Dunning-Kruger, de verborgen vijand van vrijdenken	<i>Eelko de Vos</i>	12
Nieuwsgierigheid. Bepiegelingen over goed ouder worden	<i>Enno Nuy</i>	15
De quasi-ambtenaar: economisch en religieus misbruikt door de politiek	<i>Maarten Gorter</i>	20
Twijfelgevallen (1)	<i>René van Elst</i>	21
Kerstmythe	<i>Anton van Hooff</i>	25
Realistisch omgaan met religie en het coronavirus	<i>Herman Reimes</i>	29
Russische wolken en Nederlandse sekteleiders	<i>Roel van Duijn</i>	30
De tragiek van Maria en Jezus	<i>Herman Reimes</i>	32
Foto's van de Algemene Jaarvergadering DVG	<i>René van Elst</i>	34
Monumenten	<i>Eelko de Vos</i>	35
Terzijde: ¿god	<i>Sicco Polders</i>	35
De auteurs van dit nummer / Aanwijzingen voor auteurs	<i>Redactie</i>	36

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker – voorzitter
Jaap van Dijk – secretaris
Jacques Honkoop – penningmeester/vice-voorzitter
Leon Houtzager (a.i.)
Fabian van Langevelde

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: secretaris@devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie hiernaast in het Colofon van dit blad.

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Van Langevelde - Bakker - Houtzager - van Dijk - Honkoop

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift,
uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – eindredacteur
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Sicco Polders – hoofdredacteur
Thomas Spickmann

Opmaak:

Jaap van Dijk

Postadres:

De Vrije Gedachte,
Kerkstraat 64A, 1687 AS Wognum
tel. 06-18295049

E-mail: redactie@devrijegedachte.nl
Website: devrijegedachte.nl
IBAN: NL15INGB0000274551

(Leden- en) abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest
tel. 085 401 6874

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
- Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op
het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b.
digitaal aanleveren.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer:

*De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door
auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of
gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De
Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud
van het geschrevene blijft te allen tijde de
verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.*

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.
Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar
slechts € 15,- voor 10 nummers!
Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

Voorwoord

Charles Darwin stelde dat “onwetendheid vaker tot zelfvertrouwen leidt dan kennis”. Nog steeds actueel gezien de huidige debatten over corona waar verschillende kampen vol zelfvertrouwen elkaar overschreeuwen, in de overtuiging over de juiste kennis te beschikken. Eelko de Vos beschrijft in zijn eerste artikel voor *De Vrijdenker* het hieraan gerelateerde Dunning-Kruger effect. Incompetente mensen zijn te incompetent om hun eigen incompetentie in te zien. Dit alles lijkt een pleidooi voor de twijfel: niet alleen een essentiële eigenschap voor filosofen of wetenschappers maar ook voor vrijdenkers. René van Elst publiceert zijn eerste deel over de twijfel in al zijn facetten.

Verder in dit decembernummer een artikel van Maarten Gorter over de toename van boa's als nieuwe gezagshandhavers terwijl het niet meer zijn dan quasi-ambtenaren misbruikt door de overheid. Roel van Duijn ontwaart de kluwen aan Russisch geïnspireerde complottheorieën, Herman Reimes deelt het vrijdenken in in drie categorieën en er is vanzelfsprekend in dit nummer aandacht voor de kerstmythe. Een mythe die de komende maand weer velen in de ban zal houden en met veel poeha en vol zelfvertrouwen de publieke ruimte zal opeisen. Een manifestatie van het Dunning-Kruger effect waarbij we een conclusie van deze twee heren die vaak niet ter sprake komt, niet moeten vergeten: incompetente mensen die voorheen overtuigd waren van hun eigen competentie kunnen na degelijk onderwijs en training inzien dat ze incompetent waren. Dat is hoopvol in de huidige tijden.

Ik wens u veel leesplezier. Het zal mijn laatste voorwoord zijn want per 1 januari 2022 stap ik uit de redactie. Ik wens u en alle redactieleden het allerbeste en wil u allen bedanken. U voor uw aandacht en tijd, de redactieleden voor de uitermate fijne samenwerking en voor alle kennis die ik heb kunnen verwerven de afgelopen twee jaar. Dank.

Sicco Polders - hoofdredacteur

De redactie wenst u
een prettige jaarwisseling
en een gelukkig 2022!

door **Jaap van Dijk**, secretaris van De Vrije Gedachte

Voor het eerst weer een vergadering waar we elkaar fysiek konden ontmoeten. De bijeenkomst werd gehouden in het vergadercentrum De Domstad in Utrecht. Er kwamen 23 personen op de vergadering, wat een voorzichtig begin is na de Coronaperiode.

Als inleiding presenteerde Anton van Hooff 'Lachen om het geloof', humoristische beelden van commentaar voorzien. Veel van deze tekeningen komen regelmatig langs op het internet. Ik hoop dat er wat (jonge) cartoonisten in onze beweging opstaan die eigen creaties willen brengen. Een beeld zegt soms meer dan veel woorden.

Een ingekomen brief van Leon Houtzager werd voorgelezen en een in memoriam voor de betreurde Saskia Spigt. Beeldjes zoals door haar ontworpen voor de Vrijdenkers van het Jaar, zullen dank zij haar zus Rina ook in de komende tijd beschikbaar zijn.

In de week voor de vergadering werden een aantal e-mails rondgestuurd met betrekking tot de naam vrijdenkersvereniging en al of niet de toevoeging atheïstisch en humanistisch en over de mening dat de fusie van beide verenigingen te snel wordt afgewerkt zonder degelijke inspraak. Deze zaken kwamen bij het agendapunt Fusie verder ter sprake.

Naar aanleiding van het jaarverslag kwam de vraag naar voren, waarom drie kandidaatbestuursleden na korte tijd hebben opgegeven. In dit korte verslag ga ik voorbij aan de details, maar het antwoord maakte duidelijk, dat het moeilijk is om betrokken bestuursleden te werven. Er waren ook verwachtingen van kandidaatleden rond taken die door corona niet zomaar uitgevoerd kunnen worden.

Enige ideeën werden aangevoerd voor de planning en begroting voor het komende jaar, zoals een congres met bekende sprekers. Floris van den Berg zou best iets willen organiseren.

We moeten in ieder geval duidelijk maken waar we voor staan en doorpakken met of zonder coronabeperkingen. Webinars zijn een manier van werken die blijvend is. In Deventer wordt bij lezingen van de ASP gebruik gemaakt van fysiek en digitaal vergaderen.

Onze belangrijkste activiteit naar de leden en naar buiten is het maandblad De Vrijdenker. Redacteur Thomas Spickmann is door zijn ziekte nog steeds niet in staat te werken. Hoofdredacteur Sicco Polders legt jammer genoeg per 1-1-2022 zijn taak neer. Tijdelijk zal eindredacteur René van Elst dit erbij nemen en gelukkig hebben we nieuwe mensen die mee willen draaien in het redactieteam. Toch is een hoofdredacteur een belangrijke taak om het blad inhoudelijk een waardevolle en heldere structuur te geven. Hoe meer mensen met passie voor het geschreven woord, des te beter. Wilt u er over nadenken of u zich mogelijk daarvoor zou inzetten? De vergadering gaf een goedkeuring om de Vrijdenker ook aan de binnenkant in kleurendruk uit te brengen.

Niet vanzelfsprekend is dat de leden van het bestuur alles kunnen en overal tijd voor hebben. We zijn blij met de keuze van Jacques Honkoop en Fabian van Langevelde dat zij zich opnieuw twee jaar beschikbaar stellen. We doen ons best om de vereniging mogelijk te maken, maar de vereniging dat zijn wij allen. Er wordt ook verwacht dat we actieve leden zijn. Actief is niet alleen het bezoeken van vergaderingen, maar vooral een taak op je nemen en deze ook zo goed mogelijk uitvoeren. Liefst binnen een werkgroep met de nadruk op werk. Ieder van ons onderscheidt zich door een aantal talenten. Laat het ons weten waarvoor je je wil inzetten. Als redactie- en bestuurslid had ik dit graag in de vergadering willen zeggen, maar de agenda was al vol genoeg. Er komt een lijst van taken voor bestuursleden.

Anton van Hooff heeft ons kort bijgepraat over de Stichting Leerstoel Leo Polak. Jeroen ten Voorde vervulde deze taak sinds 2014. Hij is per oktober aangesteld als

hoogleraar Strafrecht en Strafprocesrecht aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden, waardoor zijn positie aan de Rijksuniversiteit in Groningen weer beschikbaar komt.

Uiteindelijk kwamen we dan bij punt 12 van de agenda: Stemming over de fusie tussen AV en DVG.

Vóór de vergadering kwamen al diverse meningen langs:

1. Een voorstel om meer tijd te nemen voor overleg met de leden met de opmerking dat het ook niet duidelijk in de notulen van de vorige jaarvergadering 2020 vermeld stond dat de vergadering toen al een keuze heeft gemaakt voor samengaan met het AV.

Ondanks dit voorstel van Sjef Wester is gestemd met als resultaat: 3 stemmen tegen en 19 stemmen voor een samengaan met het AV.

2. Een voorstel om te waarborgen dat de naam uit de statuten niet zou worden veranderd. Wij gebruiken nu vaak een andere naam dan oin de statuten staat. Artikel 1 zegt:

De vereniging is genaamd: Vrijdenkersvereniging "De Vrije Gedachte" en niet de Atheïstisch Humanistische Vereniging De Vrije Gedachte, zoals in de uitnodiging voor deze vergadering en in het logo van de vereniging. Over de naam wordt na de fusie beslist. We zullen volgend jaar een werkgroep samenstellen met mensen uit DVG en voormalig AV die een duidelijke mening hebben.

Mijn visie op vrijdenken en samenwerking is breder dan alleen gericht op samenwerking van het Atheïstisch Verbond en De Vrije Gedachte. Als je erkent dat je als individu een eigen mening kunt hebben en dat er toch samenwerking nodig is om bepaalde problemen in de samenleving op te lossen, dan zul je elkaar meer vrijheid moeten geven maar ook de handen ineen moeten slaan. Zo niet, dan is er stilstand en achteruitgang.

Ik wil me in de toekomst inzetten om samenwerking met nog meer verenigingen met overeenkomende doelstellingen mogelijk te maken.

Ledenvergadering van het Atheïstisch Verbond, 7-11-2021

door **René van Elst**

Op 7 november jl., een dag na de Algemene Jaarvergadering van De Vrije Gedachte (zie daarover pag. 4, hield het Atheïstisch Verbond in het Utrechtse Café Restaurant 'Camping Ganspoort' zijn Algemene Ledenvergadering.

Naast twee bestuursleden, Leon Houtzager (voorzitter) en Jacques Honkoop (penningmeester), waren twaalf leden aanwezig plus één niet-lid als tolk. Twee van de twaalf zijn tevens leden – ik ben daar zelf één van – van DVG. In totaal zijn 9 leden van het AV tevens lid van DVG. Het behoeft in dit blad nauwelijks vermelding dat de beide bestuurders ook bestuursleden van DVG zijn. Eén van de twaalf aanwezige leden was Thomas Radecski, die recent bedankt heeft als secretaris, omdat hij van de andere bestuurders geen steun kreeg voor het onder de leden verspreiden van ingekomen stukken met bezwaren tegen de voorgenomen fusie met DVG. Dat hij daarvoor geen steun kreeg, was omdat de leden hun bezwaren al hadden kunnen inbrengen bij een desbetreffende enquête, waarvan de resultaten aan alle leden zijn bekendgemaakt.

Die fusie was het belangrijkste onderwerp op de agenda van deze vergadering; voordat dat punt aan de orde kwam had het al heel wat voeten in de aarde voordat de agenda was aangepast met door leden ingebrachte extra punten, die overigens toch grotendeels betrekking hadden op het fusievoornemen en de gang van zaken daaromheen. Hierbij bleek Leon Houtzager een door de wol geleverde vergaderingsvoorzitter te zijn; dat is te danken aan zijn ervaring in de politiek. Hij hield strak

aan de agenda vast. Zo stond hij bij de behandeling van de notulen van de vorige vergadering niet toe om op daarin vermelde zaken nader in te gaan, met vragen bijvoorbeeld; alleen correcties konden worden aangemeld, de rest moest wachten tot de rondvraag. Ook hanteerde hij een spreektijdlimiet van 10 minuten per persoon.

Ik merk op dat de kleine opkomst (op de foto staan niet alle aanwezigen) de indruk wekte dat de fusie door de leden niet zo belangrijk werd gevonden als enkele aanwezigen zeiden dat het onderwerp was. Het feit dat er geen vrijwilligers voor de kascommissie te vinden waren (nee, ook ik heb mij daarvoor niet gemeld) wijst ook al niet op grote betrokkenheid; dat geldt eveneens voor het feit dat er maar 70 leden zijn die aan hun betalingsverplichting voldoen. Toegegeven: de opkomst was bij de DVG-meeting ook niet groot – coronaproblematiek zal in beide gevallen voor een deel de verklaring zijn. En ook bij ons laten mensen die een actieve rol kunnen spelen, zich moeilijk vinden.

De voorzitter dwong zich tot het betrachten van enige soepelheid toen een lid ((mede-)oprichter en oudvoorzitter van het AV) een uitvoerige notitie voorlas met bezwaren tegen de fusie en vooral tegen DVG, een notitie waarvan is toegezegd dat deze onder de AV-leden zal worden verspreid.

Ik heb bezwaar gemaakt tegen de suggestie die van dat verhaal uitging, als zou DVG het AV het liefst zien verdwijnen. Natuurlijk zijn er DVG'ers geweest die in 2010 de oprichting van het "concurrerende" AV door

twee leden van DVG niet konden waarderen, maar wie zou er nu bezwaar tegen hebben als beide verenigingen groeiden en bloeiden? Nu het tegendeel het geval is, is samengaan de beste optie om overeind te blijven, lijkt mij.

De oud-voorzitter verklaarde zich een tegenstander van de fusie en verlangde op zijn minst uitstel van de stemming daarover. Een ander lid verzocht eveneens om uitstel; dit lid zag graag meer zorgvuldigheid betracht met een stappenplan met enkele extra bijeenkomsten met de leden voor overleg, waarbij de naam van de nieuwe vereniging een belangrijk punt zou zijn. Hoewel hij niet principieel tegen een fusie is, beschouwt hij de verenigingen toch eigenlijk als te verschillend om samen te gaan; DVG ziet hij als primair intern gericht en het AV als primair extern gericht.

In dit verband merk ik op dat DVG wel een club van denkers wordt genoemd en AV meer een club van doeners. Mijns inziens moeten de AV-doeners in het nieuwe verband vooral doorgaan met doen; een sterkere uit-

gangsbasis kan hun activiteiten alleen maar ten goede komen.

De uitstelvoorstellen haalden het niet; tenslotte kon dan het fusievoorstel, dat aan de leden van beide verenigingen is voorgelegd, in stemming worden gebracht. Het werd met tien tegen twee stemmen met twee onthoudingen aangenomen.

De besturen gaan eraan werken dat de AV-leden in het eerste kwartaal van 2022 automatisch kunnen overgaan naar DVG; zij blijven zolang gratis De Vrijdenker ontvangen. Als het nieuwe verband een feit is, zal een werkgroep worden gevormd die zich zal buigen over mogelijke naamswijziging van de vereniging. Zo'n naamswijziging zou ook consequenties kunnen hebben voor de naam van ons lijfblad; we zullen zien.

Zie de volgende pagina voor een belangrijke mededeling voor de leden van het Atheïstisch Verbond.

door **Eelko de Vos**

Het is intrigerend dat in de theologie allerlei vormen voor een godheid beschreven worden. William Lane Craig^[1] claimt dat een onveroorzaakte, beginloze, veranderingsloze, immateriële, tijdloze maar krachtige en persoonlijke entiteit ons heeft gemaakt. Als ik iets zou moeten beschrijven dat niet bestaat, zou het tijdloos, onveroorzaakt, immaterieel en veranderingsloos zijn. Krachtig en persoonlijk zijn subjectieve begrippen, dus die zou ik weglaten. Maar een van de aspecten mis ik telkens weer bij de theïsten. De discreetheid van een godsbeeld wordt – voorzover ik heb gevonden – nooit meegenomen in

een beschrijving. Discreet betekent hier de wiskundige discreetheid: bestaat een enkele godsentiteit uit slechts één discreet deel, of uit tien, honderden of ontelbare delen? Zelfs in een artikel als *The problem of polytheisms: a serious challenge to theism* (Raphael Lataster & Herman Philipse, 2015) dat de statistische kans op een mono- of polytheïsme beschouwt, wordt dit niet meegenomen. Hoe discreet is een god? Of ontstijgt een god onze wiskundige discreetheid? Volgens sommige christelijke stromingen bestaat hij uit minimaal drie onderdelen, die gelijk zijn, compleet apart en toch een geheel: de heilige drie-eenheid. Waarom zouden er dan niet nog meer onderdelen bestaan, delen die de gelovigen nog niet hebben opgemerkt? Als een god uit meerdere (persoonlijkheds-)delen bestaat, zou het een goed antwoord zijn op de talloze tegenstrijdigheden in het karakter en de uitingen van de godheden in de Thora, Bijbel en Koran. Het zou hem voor mij zelfs geloofwaardiger maken. Maar ik denk niet dat gelovigen zoals William Lane Craig en zijn gretige volgers willen geloven dat hun goddelijke vader lijdt aan een ultieme vorm van multiple personality syndrome.

[1] William Lane Craig (1949) is een Amerikaanse hoogleraar filosofie. Als christen en apologet gaat hij regelmatig in gesprek met atheïsten.

Belangrijke mededeling voor de leden van het Atheïstisch Verbond

De besturen van het Atheïstisch Verbond (AV) en De Vrije Gedachte (DVG) zijn verheugd dat de Algemene Ledenvergaderingen van beide organisaties hebben ingestemd met het fusievoorstel. Immers, met een bundeling van onze krachten kunnen we meer bereiken. Samen kunnen we het atheïstisch-seculiere gedachtegoed beter naar buiten brengen.

Een aantal voordelen op een rij:

- We worden één vereniging met meer leden.
- Leden kunnen gebruik maken van de ANBI-status van DVG.
- Huidige vrijwilligers worden één team die elkaar kunnen versterken.
- Geen dubbele besturen, administraties, evenementen of werkgroepen.
- Lagere kosten en daarmee meer inkomsten die ten goede komen aan het Atheïsme.

Het samengaan van de verenigingen betekent dat u per 1 januari 2022, tenzij u dat niet wilt, lid wordt van De Vrije Gedachte (DVG).

U wordt als lid opgenomen in de administratie als u uw contributie voor het lidmaatschap van het AV over het jaar 2020 hebt voldaan of daarvoor dispensatie hebt gekregen (geldt onder andere voor asielzoekers).

Er wordt een werkgroep samengesteld die zich gaat beraden over de statuten en de naam van de gefuseerde vereniging. U kunt zich daarvoor aanmelden bij de penningmeester (penningmeester@devrijegedachte.nl).

De contributie bedraagt € 30,- per kalenderjaar. Dispensaties blijven gehandhaafd.

Dit jaar hebt u ter kennismaking het blad De Vrijdenker ontvangen. Als u dat wilt blijven ontvangen, moet naast het lidmaatschapsgeld ook abonnementsgeld worden voldaan. Dat bedraagt voor leden € 32,- per jaar. Het totale jaarbedrag wordt dan € 62,-.

U kunt ook een abonnement afsluiten zonder dat u lid wordt, daarvoor wordt dan € 36,- in rekening gebracht.

Resumerend:

- Als u niets doet en u hebt aan uw betalingsverplichting bij het AV voldaan, dan wordt u lid van de gefuseerde vereniging.
- Als u geen lid wenst te worden verzoeken wij u een mail of brief te zenden (ledenadmini-

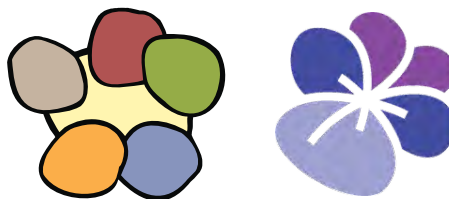
nistratie@devrijegedachte.nl, Postadres: Heetakker 59, 3762 AZ Soest).

- Als u uw lidmaatschap wilt uitbreiden met een abonnement op De Vrijdenker of alleen abonnee wilt worden graag een berichtje aan de ledenadministratie (adressen zie het voorgaande bolletje).

Tenslotte: Met het verwerken van contributie, het verzenden van herinneringen en dergelijke is veel tijd en geld gemoeid. Wij stellen het dan ook zeer op prijs als u ons machtigt het verschuldigde bedrag jaarlijks automatisch af te schrijven van uw rekening. Ook hiervoor is een mailtje aan de ledenadministratie voldoende. U kunt het bedrag altijd terugboeken.

Wij heten u van harte welkom.

**De besturen van
het Atheïstisch Verbond
en De Vrije Gedachte**

Vrijdenkers let op uw zaak!

Vrijdenkers let op uw zaak!

door **Gerhard Elferink**

Op de afgelopen – slecht bezochte – Jaarvergadering van 'De Vrije Gedachte' heeft het bestuur groen licht gekregen om de aansluiting van het 'Atheïstisch Verbond' (AV) bij 'De Vrije Gedachte' (DVG) verder uit te werken. Daartoe wordt o.a. een werkgroep uit beide verenigingen gevormd om te onderzoeken in hoeverre onze statuten moeten worden aangepast om het een en ander (juridisch) in goede banen te leiden.

Het aanpassen van onze Statuten is sowieso een keer nodig. Zo moeten de regels van de nieuwe 'Wet Bestuur en Toezicht Rechtspersonen' worden ingepast. Ook wordt het een keer tijd de totale tekst langs de lat van meer eigentijdse spelling en bewoordingen te leggen.

Artikel 5 kan gerust worden geschrapt. Het behandelt het reilen en zeilen van Afdelingen. Die heeft DVG allang niet meer en naar herinvoering daarvan ziet het niet uit.

Aangezien DVG geen Huishoudelijk Reglement kent, lijkt het mij nuttig een apart artikel over het indienen van Moties en Amendementen op te nemen.

Maar aan onze naam 'Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte' mag niet worden getornd!

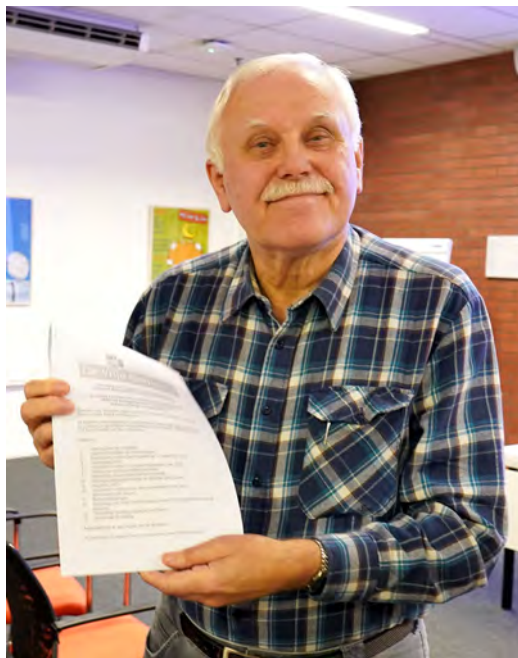
In Artikel 1 van onze statuten staat: De vereniging is genaamd: Vrijdenkersvereniging "De Vrije Gedachte".

Artikel 2 behandelt de doelstelling van de vereniging. De vereniging stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Zij verstaat onder vrijdenken een humanistisch-atheïstische levenshouding die gebaseerd is op rationeel (redelijk) denken en moreel (zedelijk) handelen. Met deze beide artikelen wordt elke vrijdenker/atheïst op zijn of haar wenken bediend. Daar hoeft qua naam en doelstelling niets aan te veranderen.

Sinds 1856 draagt onze vereniging 'Vrijdenken' met gepaste trots in haar naam. Op 12 oktober jl. is DVG 165 jaar geworden! DVG-vrijdenkers, waaronder beroemde Nederlanders, hebben zich in die 165 jaren fier met de naam 'Vrijdenker' getooid en zouden wij omwille van een 'aansluiting' die naam te grabbel gooien? 'Vrijdenken' houdt zoveel meer in dan alleen maar 'atheïsme'!

Als men mij vraagt wat ik ben, zal ik die vraag nooit met 'atheïst' beantwoorden. Dat zou ook onterecht zijn. 'Atheïst' geeft niet aan wat ik ben, maar juist aan wat ik **niet** ben: geen theïst, geen godgelovige! Wat ik wel ben is een 'Vrijdenker' en met Anton Constandse ben ik in niets neutraal. Mijn interesse gaat véél verder dan alleen maar naar de confrontatie met godgelovigen.

Toch ben ik er niet geheel gerust op dat er niet aan de naam 'Vrijdenken' zal worden getornd. Al veel langer wordt door leden, en ook bestuursleden, van DVG ge-

klaagd dat de benaming 'Vrijdenken' gedateerd is. Niemand zou nog weten wat 'Vrijdenken' inhoudt. Nee, dan 'Atheïsme'. Dat staat volop in de belangstelling. Om meer leden te werven zouden wij het meer over een 'atheïstische' boeg moeten gooien. De leden zouden dan toestromen. Niet dus.

Ons huidige logo stamt ook uit die periode. De benaming 'Atheïstisch-Humanistische Vereniging' is sluipenderwijs ingevoerd toen onze vereniging dat nieuwe logo kreeg. De ontwerper van het logo heeft uit eigen beweging, maar veel waarschijnlijker daartoe aangezet, de nadruk gelegd op artikel 2 van onze statuten en kwam, het verdekt opstellend in de rechterbovenhoek van het logo, met de naam 'Atheïstisch-Humanistische Vereniging' op

de proppen.

Aardig is nog te vermelden dat momenteel 'Vrijdenken' door diverse organisaties te pas en te onpas wordt gekaapt. Van het Humanistisch Verbond tot diverse omroepbedrijven. Iedereen die ook maar enigszins tegen een stroom in roeit is tegenwoordig in hun ogen een 'Vrijdenker'. Hoezo is de benaming 'Vrijdenken' gedateerd?

Maar ook ons huidige bestuur pleit ik er niet geheel vrij van, qua naamgeving, tot concessies bereid te zijn om de 'atheïsten' in DVG en het AV te gerieven.

Als treffend voorbeeld noem ik de tekst op de uitnodiging voor de afgelopen Jaarvergadering. Voor het eerst in de 165-jarige geschiedenis van onze vereniging komt daarin de naam 'Vrijdenkersvereniging' niet voor! We werden uitgenodigd om de Jaarvergadering van de 'Atheïstisch-Humanistische Vereniging De Vrije Gedachte' bij te wonen. Een vereniging die nota bene niet eens bestaat! Een regelrechte aanfluiting.

Je kunt het hele verenigingsregister van de Kamer van Koophandel doorspitten, de 'Atheïstisch-Humanistische Vereniging De Vrije Gedachte' kom je daarin niet tegen. Hoe zou je een Jaarvergadering van een niet bestaande vereniging kunnen noemen? Een 'farce'?

Wat je in voornoemd register wel tegenkomt is de 'Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte', op 12 oktober 1856 opgericht onder de naam 'Vrijdenkersvereniging De Dageraad' en sinds 1 januari 1958 'Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte' geheten. En dat moeten wij als vrijdenkers compromisloos zo willen houden.

Samengevat: Vrijdenkers van DVG weest alert! Weest op uw hoede! Laat uw gezicht zien op DVG-vergaderingen. Laat van u horen. Sta pal achter onze historische naam en eis dat de foute tekst op ons logo wordt verwijderd.

Het vrijdenken in drie categorieën

door **Herman Reimes**

Op de algemene ledenvergadering van het atheïstisch verbond (het AV) heeft het merendeel van de leden zijn goedkeuring verleend aan een fusie met de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte (DVG). Voor diegenen die zich afvragen of die fusie een grote koersverandering in gang zet zal dit artikel enige duidelijkheid kunnen verschaffen.

Het begrip 'Vrijdenken' veronderstelt dat iemand op basis van de juiste informatie en met voldoende waarheidsdrang in staat zou moeten zijn om achterhaalde denkbeelden op te geven en zijn (of haar) mening te ruilen voor een betere. Dat is althans waar zoveel atheïsten in discussie met gelovige fundamentalisten op hopen.

Gelovigen ontbreekt het aan deugdelijke argumenten om atheïsten tot het geloof in een almachtige God te bekeren. Met deze patstelling is uiteraard niet gezegd dat beide partijen hun visie op geloofwaardige uitgangspunten baseren. De vrijdenkers hanteren de uitgangspunten van het logisch denken (de rede) op basis van wetenschap en kennis van zaken die aansluit bij een empirische en wetenschappelijke benadering van natuurkundige verschijnselen. Waar zij op de verborgen geheimen van het leven stuiten (het alledaagse mysterie) accepteren zij dat als het onverklaarbare. Met die rationele opstelling belanden zij in ieder geval niet op het dwaalspoor van de achterhaalde schijnwereld van religie en de misleiding van het spirituele mysterie.

Gelovigen trachten zo mogelijk ook te vertrouwen op de rede en op de wetten van de natuur, maar hebben ook te maken met de veronderstelde geldigheid van talrijke mytho-logische denkbeelden van hun religie. Waar dat allemaal toe leidt laat ik hier buiten beschouwing, maar het onderstreept wel de dringende noodzaak van het 'vrijdenken' om zich via de vrijheid van twijfel te kunnen onthechten van achterhaalde denk-beelden.

De Vrije Gedachte suggereert dat we vrij zijn om kritische vragen te stellen, vrij om te mogen twijfelen en vrij om van gedachten te kunnen veranderen. Twijfelen aan de waarheid van heilige boeken zoals de Bijbel, kan er toe leiden dat men het achterhaalde denkbeeld van bijvoorbeeld het scheppingsverhaal, als ongeloofwaardig loslaat en zich als een bevrijd denker bekeert tot het Darwinisme.

Het onvermogen om los te laten wat schadelijk is komt uiteraard sterk aan de orde bij het appèl om de achterhaalde denkbeelden van religie los te laten. Dat onvermogen gaat meestal samen met een gebrekkige zelfkennis en een overmatige gewetensdwang door religieuze conditionering.

Overigens betekent het vrijdenken niet dat atheïsten en de gevorderde vrijdenkers ruim-schoots in staat zijn om het logisch denken ook verstrekkend op het eigen gedrag te betrekken. Gedragsverandering ten behoeve van milieu-behoud is minstens zo complex en moeilijk als het loslaten van de achterhaalde denkbeelden van religie. Drastisch inleveren op de gemakken van onze welvaart en onze luxe levensstijl ten gunste van milieubehoud, vraagt gedragsverandering die het zoogdier mens niet vrijwillig zal opbrengen. Daar ligt nog een groot onontgonnen werkterrein voor het vrijdenken en mogelijk ook een reden voor naamsverandering. Een schot voor de boeg: de VTZ, de Vrijdenkersvereniging Tegen Zelfbedrog lijkt dan volledig van toepassing.

Interessant is dat ons gedrag in de kern vaak uiterst complex en veelzijdig is. Mensen zijn in dat opzicht bijzondere zoogdieren die de kaders voor hun gedrag, behalve via hun aangeboren eigenschappen, ook heel sterk ontlenden aan hun persoonlijke conditionering, bijvoorbeeld ten aanzien van religie en het dwingend conformisme door cultureel verankerde gedragsregels. Maar

ook door te weinig aan cognitieve vaardigheden en een goed niveau van geestelijke gezondheid (of erger nog, de mate waarin men geestelijk gestoord is). Al deze elementen van ons gedrag bepalen in hoeverre we in staat zijn om realistisch om te gaan met vragen en dilemma's waarin ethische en morele vraagstukken aan de orde zijn die ons tot gedragsverandering dwingen.

Zonder verdere uitleg over de grondslagen en de onderbouwing van deze parameters van ons gedrag, kom ik na deze inleiding bij de drie categorieën vertegenwoordigers van het vrijdenken: Allereerst de verheven waarheidsdrang van **atheïsten**, zij trachten om op grond van goede argumenten religie naar het land der fabelen te verwijzen. Vervolgens, **de vrijdenkers** onder hen, zij stellen zich wat minder eenzijdig op en proberen het achterhaalde denken (in een wat bredere context dan religie) te ontmoedigen en in te dammen. Als derde categorie **de humanisten**, zij stellen zich toleranter op naar andersdenkenden door de vrijheid van godsdienst als een vanzelfsprekende vrijheid te beschouwen. Die vaagbegransde opstelling wekt bij brede lagen van de bevolking de suggestie dat wetenschap en religie wel kunnen samengaan. Met die tolerante opstelling vermijden zij heftige polarisatie. Dat maakt echter wel dat religie ten onrechte haar verheven imago behoudt en het atheïsme vooral het stigma van weinig moraal wordt toebedeeld.

Nu deze drie varianten op de grote lijnen van het vrijdenken enigermate zijn toegelicht, lijkt het beginselprogramma van het AV mogelijk wat te nadrukkelijk gericht op het afwijzen van religie in vergelijking met de opstelling van de vrijdenkers die iets uitgebreider aandacht besteden aan het nut en de grondslagen van meer zelfkennis. Dat beide stromingen gaan fuseren is vooral uit nood geboren en vermoedelijk niet zozeer een direct gevolg van gevorderd denken.

Gezien de vele onoplosbare problemen die de komende generaties te wachten staan, zal dan bij menigeen het vrijdenken nog verder uit het beeld verdwijnen. Door

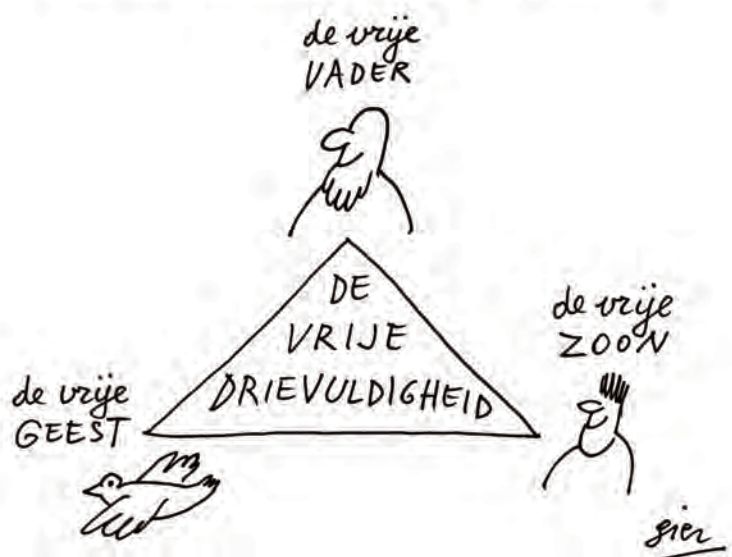

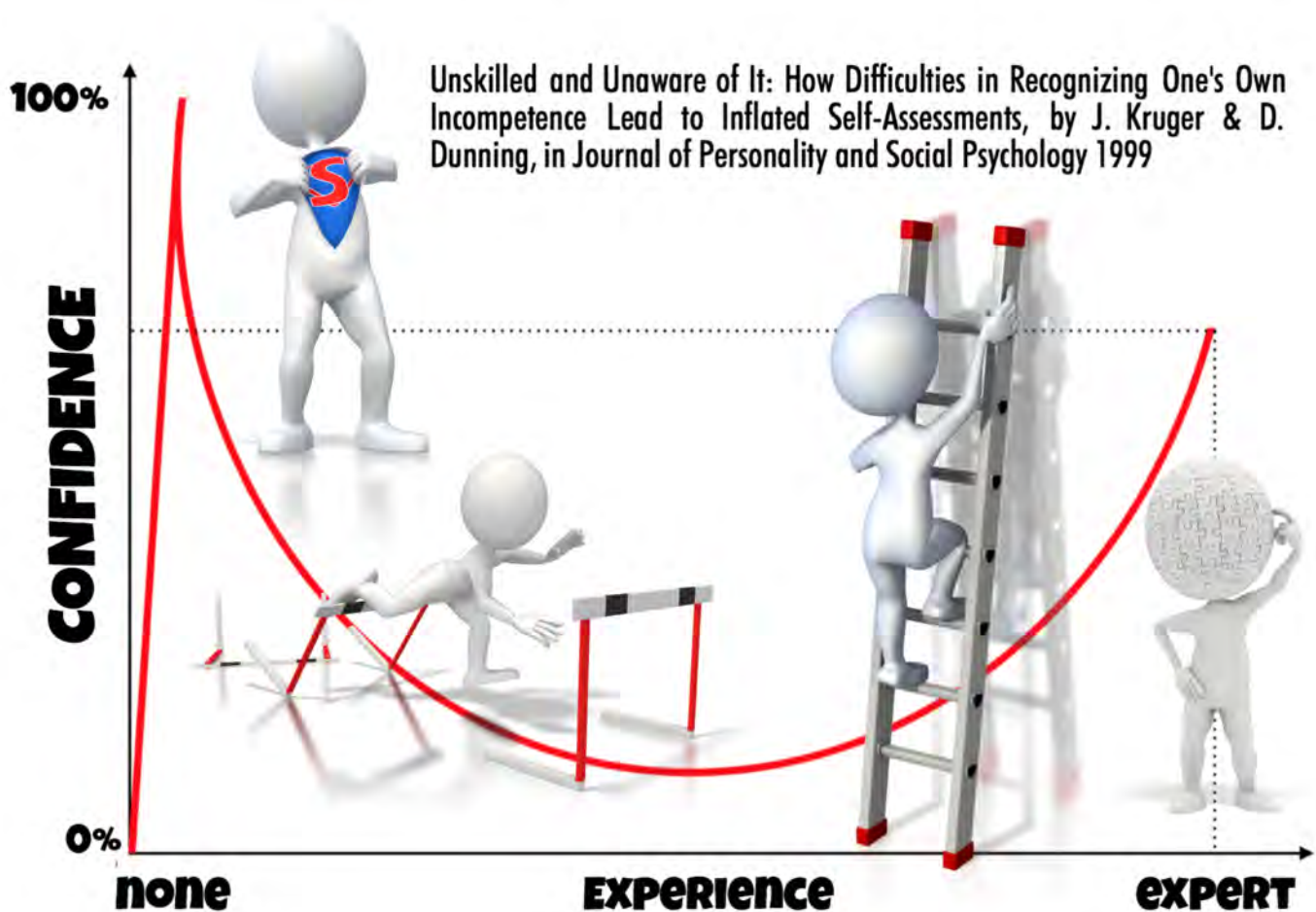
het ontbreken van echte oplossingen zal de terugkeer naar religie juist toenemen, die nog hoop biedt op een leven ná de dood. Die schrale troost vol zelfbedrog maakt het doorstaan van de enorme ellende voor gelovigen wat beter te verdragen.

Zo gezien zal het humanistisch verbond dit leegloopp proces (voorlopig) nog wat langer kunnen doorstaan gezien hun milde opstelling naar religies. Bovendien beschikt het humanistisch verbond over veel meer deskundigheid en connecties met de media. Dat maakt het aangaan van compromissen om te komen tot nauwe samenwerking (of zelfs een fusie) met het humanistisch verbond, ook voor de vrijdenkers in de toekomst bepaald niet ondenkbaar.

Maar goed even terug naar de huidige stand van zaken, we gaan fuseren en zoeken (zo mogelijk) een betere naam die de lading dekt en het negatieve imago van de huidige naamgeving vermindert. Laat uw gedachten eens over gaan, mogelijk lukt het u om een aansprekende naam voor onze vereniging te bedenken die voldoet aan bovengenoemde verwachtingen ten aanzien van een toenemende behoefte aan religie.

Het 'vrijdenken' in drie categorieën

Dunning-Kruger, de verborgen vijand van vrijdenken

door *Eelko de Vos*

We denken dat we zo ver zijn gekomen. Het martelen van ongelovigen, het verbranden van heksen, het is allemaal een ver verleden. En dan, in een oogwenk, dreigt het allemaal opnieuw te gebeuren. Slechteriken die aan hun lange snor trekken zijn makkelijk te herkennen. Maar diegenen die zich in goede daden kleden zijn goed gecamoufleerd. Ze zullen altijd tussen ons zijn, wachtend op het juiste klimaat om in te bloeien en angst te verspreiden in de naam van rechtvaardigheid. Waakzaamheid, dat is de prijs die we in alle tijden moeten betalen.”

Deze quote komt niet uit een stuk van Shakespeare, van Nelson Mandela, John F. Kennedy of Obama. Het komt uit een Star Trek The Next Generation aflevering, genaamd The Drumhead. Hierin bloeit een algehele heksenjacht op, vanuit het onderzoek naar een enkel bemanningslid dat met een leugentje de academie in gekomen was en nu betraapt was. Niemand vertrouwt elkaar meer. Elke uitspraak wordt tegen het licht gehouden. Elke vergissing wordt als een bewuste misstap gezien.

Intrige als wapen

Er zijn altijd, door alle eeuwen heen, intriganten te vinden. Mensen die op slinkse wijze, met intrige als hun sterkste wapen, zichzelf macht toe-eigenen. Het probleem zit slechts deels in deze mensen. Het grootste probleem zit hem in de mensen om hun heen, die meegaan in het verhaal en de rollende sneeuwbal voeden in kracht.

Mensen zijn niet perfect en hebben niet alle kennis. Dat is natuurlijk onmogelijk. Desondanks is het belangrijk dat we, met de kennis die we denken te bezitten, toch beslissingen nemen. Een standpunt innemen. Een groep kiezen waar we ons bij thuisvoelen. Een kant kiezen bij onderwerpen en debatten. Het is een inherent menselijke eigenschap. Helaas wordt die nauwelijks gestuurd door ratio en primair gedirigeerd door emotie. Een snedig antwoord in een debat kan een sterk rationeel argument om zeep helpen. De zelfvoldane uitstraling vol zelfvertrouwen kan sterker zijn dan een lijst van feiten. Daarmee wordt de geest van de toehoorder vervuld van overtuiging dat het beter is die kant te kiezen dan de kant van de ratio.

Ook andere methodes worden gebruikt, waarbij een stortvloed van semi-intellectuele argumenten over een publiek wordt uitgestort waarna het ondoenlijk is om binnen een bepaalde tijd al die punten neer te sabelen met feiten en rationele betogen. Niemand gaat daar naar luisteren. Een gek kan meer roepen dan een geleerde kan pareren, zeker voor een publiek.

Daarnaast wordt twijfel, of beter gezegd: onenigheid, tussen wetenschappers in de media uitgelicht en misbruikt. Twijfel in de wetenschap is positief en leidt tot een beter begrip van een onderwerp, maar twijfel wordt buiten de wetenschap gezien als een zwakte. In de retoriek buiten de wetenschap wordt deze twijfel opgepakt en onterecht gezien als een probleem. De ellenlange verhitte discussies tussen Einstein en Bohr zijn befaamd en hebben tot veel meer inzicht geleid. Kritiek is juist de motor van vooruitgang binnen de wetenschap, maar dat wordt door veel mensen niet begrepen.

Toehoorders gaan dan twijfelen aan de geleerden, aan de wetenschap. Twijfelen aan artsen, virologen, politici en dienders die hun leven hebben gewijd aan het verbeteren en helpen van onze maatschappij. Twijfel, die gestaag aan de poten van onze maatschappij zaagt, vrijwel ongehinderd en zonder tegenkracht.

Verslaving van semi-kennis

Waarom slikken veel mensen de mentale rommel van intriganten als zoete koek en verdedigen ze het zelfs? De QAnon aanhangers die uit de sekte zijn gestapt voelen zich als genezen van hersenspoelingen, wat psychologisch waarschijnlijk ook goed te onderbouwen is. De “bubbels” waar complotdenkers in zitten hebben dezelfde verslavende werking als een sekte. En ze versterken zichzelf. Maar hoe kan het dat normale mensen overtuigd raken van onzin?

Vermoedelijk speelt het Dunning-Kruger effect hier een grote rol in. Mensen die een vakgebied slechts een klein beetje kennen en feitelijk behoorlijk incompetent zijn, hebben er wel een duidelijke mening over als ze hierover ondervraagd worden. Hun incompetentie zorgt er voor dat ze hun eigen incompetentie niet kunnen beoordelen. Vaccinweigeraars weten doorgaans heel weinig van virussen en vaccins, maar hebben desondanks een zeer stellige mening. Maar hoe meer iemand expert wordt in een vakgebied, des te terughoudender wordt diegene met zijn/haar mening over aspecten van dat vakgebied.

Kernenergie is een prachtig voorbeeld van zo’n kennisgebied en het maatschappelijke effect van Dunning-Kruger. In de jaren ‘70 en ‘80 was er de anti-kernenergie propaganda die claimde dat kernenergie hetzelfde was als de kernbom die op Hiroshima was gevallen. Mensen kenden de afschuwelijke beelden en de hetze vierde hoogtij. Geen kernenergie in onze achtertuin! Dat er on-

dertussen tienduizenden mensen gestorven zijn door direct en indirect contact met kolencentrales en dat er sinds de jaren ‘70 hooguit een handvol mensen gestorven is vanwege problemen met een kerncentrale doet er niet toe. De mening van mensen is neergezet met de propaganda die haar werking heeft gedaan en een cultureel-maatschappelijke verandering heeft veroorzaakt, tegen de ratio in. Wetenschap mag kernenergie als de schoonste energievorm bestempelen, maar Nico en Thea van driehoog-achter moeten hun stem geven aan politici die hun handen niet gaan branden aan een debat dat geteisterd wordt door sentiment en niet door ratio.

Daar zal dus geen kentering in komen, hooguit dat er na enkele decennia rust een stil balletje zal worden opgegooid en er een proefcentrale zal worden gebouwd die plots erg positieve effecten zal hebben. Wie weet is dan het tij gekeerd en kan het wel, omdat de maatschappij de emoties verwerkt en vergeten heeft.

DUNNING KRUGEREFFECT

**ATHEÏSTEN zijn tegen
KERNENERGIE want men
begint er van te stralen
als een HEILIGE !**

Van alle tijden

Dit Dunning-Kruger effect komt overal in terug. In elk debat tussen wappies en wetenschappers. In elk gesprek tussen ouders en leerkrachten, tussen artsen en patiënten. En zelfs tussen pubers en ouders. Het is iets intrinsiek menselijks en iedereen zal het individueel doormaken, van beide kanten. Elke generatie zal opnieuw overtuigd zijn van het eigen gelijk en trachten de wereld duidelijk te maken dat zij het wel begrijpen. En de ouderen, die in hun eigen bubbel leven, zullen hoofdschuddend toekijken en hun soms van repliek dienen, maar vooral weinig veranderen in de heilige overtuiging van de jongeren.

Het vervelende hiervan is dat essentiële zaken zoals vrijdenken hierdoor ook geraakt worden. Vrijdenken kan niet zonder een gedegen onderbouwing, zonder een

vorm van expertise te hebben in een onderwerp. Vrijdenken kan niet door een Facebook pagina te lezen en op een zeepkist te gaan staan en te reclameren dat alle Haagse politici schurken zijn. Vrijdenken kost tijd, moeite en veel contempleren. Het is niet iets dat je in een halfuurtje uit een reeks Tik-Tok filmpjes kan destilleren. Toch lijdt vrijdenken zeker ook onder Dunning-Kruger, als vrijdenkers buiten hun kennisgebied treden en zich alsnog expert wanen. Heel menselijk, maar heel gevaarlijk, omdat het stempel “vrijdenker” dan aan kracht verliest als de stellingen onderuitgehaald worden. Gelukkig zijn de meeste vrijdenkers hier scherp op via zelfreflectie. Maar af en toe valt er eentje door de mand en dan zijn de rapen gaar. Het gezichtsverlies van de vrijdenker is voor lange tijd geschaad.

Drie pijlers

Als dit van alle tijden is, valt er dan niets te winnen? Toch wel. Educatie helpt al ongelofelijk veel. Kritisch

leren denken is daarnaast ook een zegen voor de mensheid.

Er zijn tegenwoordig nog nauwelijks mensen die denken dat alle medicijnen gif zijn; iedereen neemt een paracetamolletje bij koppijn. Toch zijn er enkelen die het in hun hoofd krijgen om tegen de wetenschappelijk onderbouwde kennis in te gaan en vol overtuiging zonder enige feitenkennis te roepen dat we moeten stoppen. Dat Big Pharma ons vol stopt met medicijnen die we niet nodig hebben. Dat er pizabedrijven zijn waar kinderpornohandel in bloeit. Dat vaccinatie autisme veroorzaakt. Dat Trump de nieuwe Verlosser is; ja, met een hoofdletter.

Als dit met overtuigingskracht wordt gebracht, dan zullen goedgelovige mensen mee gaan lopen omdat ze denken dat ze educatie hebben gekregen en kritisch zijn naar het establishment. Ze kunnen zelfs letterlijk mee gaan vechten.

Om dit tegen te gaan is er mijns inziens naast educatie en kritisch denken nog een pijler die meegenomen zou moeten worden.

Vertrouwen

Enige tijd geleden heb ik SIRE gevraagd om een nieuwe campagne op te starten. Een campagne genaamd "Vertrouw jij op experts of op jezelf?" waarin de Nederlandse bevolking een spiegel voorgehouden wordt. Vertrouw jij bij ziekte op je eigen Youtube-zoek-kunde, of op de huisarts die er twaalf jaar voor heeft gestudeerd? Vertrouw jij op wat je op Facebook hebt gelezen of op een viroloog die tientallen jaren heeft gestudeerd op het onderwerp? Vertrouw jij op wat een enkele dansleraar met farmacie-achtergrond zegt of een statisticus die vol overtuiging zaken claimt buiten zijn vakgebied? Of wat een grote groep wetenschappers onderbouwd kunnen uitleggen?

Dunning-Kruger kan aangepakt worden door mensen meer vertrouwen te laten krijgen in experts. De politie is expert in het aanpakken van confrontaties, op klein en groot niveau. Artsen zijn experts in het diagnosticeren en aanpakken van aandoeningen en ziektes. Bouwvakkers zijn experts in het solide bouwen van een huis. Dat laat je geen arts of politieagent doen. En andersom, een bouwvakker laat je geen diagnose stellen of een drugsinval doen.

Al die groepen experts zijn ook mensen en dus niet perfect. Ze hebben zeker hun fouten waar ze op aangesproken moeten worden. Maar al hun expertise is zeer waardevol en moet vertrouwd worden door de maatschappij. Ze zijn -uitzonderingen daargelaten- geen expert geworden om de maatschappij schade te berokkenen maar om deze verder te helpen.

Elk systeem heeft z'n fouten, zo ook bijvoorbeeld het medische en het juridische systeem. Toch zijn deze mensen beter opgeleid om te acteren in het geval van problemen binnen hun vakgebied. Aangiftes die niet verwerkt worden, artsen die (soms structureel) fouten maken, maar ook architecten of bouwvakkers die te kort door de bocht gaan en iets bouwen dat na twintig jaar plotsklaps in elkaar zakt; dat bestaat zeker. Dat betekent dat er nog altijd zaken verbeterd kunnen worden. Maar de basis blijft vertrouwen, een open, kritische blik naar een vakgebied en de wetenschap dat je ook als expert binnen dat vakgebied altijd nieuwe dingen kan leren.

Zonder de pijler 'vertrouwen' blijft er wantrouwen naar "de anderen". Vertrouwen betekent niet blind volgen - integendeel. Het betekent dat je de ander de ruimte, de middelen en de leiding geeft op een gebied waar jij geen expert in bent. Mocht je zaken zien die je niet aanstaan dan kan je altijd de expert daarop aanspreken en ondervragen. De expert vertrouwt er op dat jij je ook openstelt naar de situatie. Zo ontstaat er een speelveld waarin een wederzijdse openheid tot een positief resultaat kan leiden. Als een van de twee dat vertrouwen niet heeft en niet open is, wordt het bereiken van een goed resultaat een stuk lastiger of zelfs onmogelijk. Zelfs als de expert (geregeld) fouten maakt, zou dat het vertrouwen niet mogen beschamen. Het betekent dat we samen dat de situatie, het vakgebied en de kennis van de expert nog beter moeten onderzoeken en rechtzetten. Zonder fouten en zonder vertrouwen is er geen vooruitgang.

Experts zijn je burens, je familie, je kennissen die een ander beroep hebben dan jij. Onderling moeten we elkaar vertrouwen om een samenleving te kunnen vasthouden waarin we oprecht en zonder aarzelen kunnen zeggen: "Daar heb ik weinig verstand van, daarin vertrouw ik op experts. En die experts vertrouwen op mij voor andere zaken, waar ik expert in ben."

Om af te sluiten wil ik graag de vragen stellen: waar ben jij expert in? En daaropvolgend: waar ben jij geen expert in? En als je ze nodig hebt, vertrouw je dan op mensen die je niet kent maar wel expert zijn geworden door hard werken? Ik hoop van wel. Dan hebben de intriganten uiteindelijk minder houvast in onze maatschappij.

 "Why ignorance fails to recognize itself" Featuring David Dunning, zie
<https://www.youtube.com/watch?v=ErkhYq13VVE>

Nieuwsgierigheid. Bespiegelingen over goed ouder worden

door **Enno Nuy**

Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow,
Creeps in this petty pace from day to day,
To the last syllable of recorded time;
And all our yesterdays have lighted fools
The way to dusty death. Out, out, brief candle!
Life's but a walking shadow, a poor player,
That struts and frets his hour upon the stage,
And then is heard no more. It is a tale
Told by an idiot, full of sound and fury,
Signifying nothing.

William Shakespeare (uit *Macbeth*)

Een van de grote Europese schrijvers van dit moment, naast de Hongaar Krasznahorkai, is de Pool Wiesław Myśliwski. In zijn recente roman *Het oog van de naald* doet hij enkele treffende observaties:

“Het leven loopt op ons vooruit, moet u weten, wij sloffen er maar wat achteraan”. “Het leven is achter jezelf aan dwalen zonder de hoop te hebben jezelf ooit te vinden”. “Trouwens, het verstand en de waarheid verhouden zich tot elkaar als de vuist en de neus”. “Het verleden maakt zich altijd ondergeschikt aan het huidig beleefde moment.” En eerder schreef hij al eens: “Want vastheid van het geheugen is de maat van de wanhoop en wanhoop is immers niets anders dan de trotse en geduldige verbintenis van de mens met zichzelf”.

Sommigen menen dat ware menselijkheid niet mogelijk zou zijn zonder honorering van de religieuze of spirituele dimensie van het bestaan. Verder van de waarheid kun je nauwelijks verdwalen. Wie het leven liefheeft, gaat op zoek naar de oorsprong van dat leven en komt onvermijdelijk uit bij de evolutie; alleen godgelovigen

zijn in staat dat werkend principe te ontkennen. De evolutie leert ons dat de oorsprong van leven in de oceanen lag en wie een fraaie verbeelding van de eerste miljoenen jaren op deze planeet aarde wil lezen, die raadpleegt het wonderbaarlijk mooie boek *Regen* van Cynthia Barnett. En *Het verhaal van onze voorouders* van Richard Dawkins geeft een goed en accuraat beeld van hoe de evolutie vanaf het prille begin verliep. Organisch leven ontstond uit een evolutionair proces van toenemende complexiteit waarbij sprake was van zelfreproductie, zelforganisatie, autokatalyse en de vorming van celmembranen. Maar we moeten verder terug, naar de oerknal en die bezwerende vraag wat er toch aan die oerknal voorafging. Lawrence Krauss schreef daarover *Universum uit het niets*, voorwaar geen gemakkelijke materie, maar zonder inspanning worden we niets gewaar, nooit rijker. En Stephen Hawking schreef onder andere *Het heelal en Het grote ontwerp*, evenmin stuiversromannetjes maar wel boeken die een enorme rijkdom aan kennis en inzicht opleveren.

Met een paar grote stappen zou je kunnen zeggen dat alle vragen die betrekking hebben op wat er nu precies gebeurde tussen de oerknal en nu, beantwoord kunnen worden met de inzichten uit de natuurkunde, de scheikunde, de astronomie en kosmologie. Weliswaar blijven er nog heel wat onbeantwoorde vragen over en die vragen hebben met name betrekking op de relatie tussen de quantummechanica en de kosmologie, de verhouding tussen de leer van de kleinste deeltjes en de leer van de grote wetmatigheden die we uit onze kennis van het heelal destilleerden. We weten dat we nog niet alle materie hebben doorgrond, een sluitende massabalans van het

heelal hebben we nog niet in kaart kunnen brengen. Is er sprake van 'donkere materie' of 'donkere energie' of gaat het uiteindelijk, om met Erik Verlinde te spreken, om 'informatie'?

Er is nog geen overkoepelende theorie gevonden die de wetten van de quantummechanica in overeenstemming brengt met de fundamentele natuurkrachten zoals de elektromagnetische kracht, de zwakke kernkracht, de sterke kernkracht en de zwaartekracht.

Zoals het er nu naar uitziet, dijt het heelal alleen maar uit met een overdonderende snelheid en dat proces zou ertoe kunnen leiden dat de afstanden tussen de afzonderlijke sterrenstelsels dermate groot worden dat ze niet meer overbrugd kunnen worden binnen de geldende natuurkundige wetmatigheden waarbij de snelheid van het licht het zwaarstwegende criterium is. Weten we ons nu nog omgeven door honderden miljarden sterrenstelsels, straks zijn we tamelijk eenzaam geworden en kennen we alleen nog onze eigen Melkweg als onze natuurlijke habitat. Dan hebben we ook geen toegang meer tot ons verleden, zullen we nooit méér weten dan we in onze archieven hebben opgeslagen en onze toekomst zal tot in de eeuwigheid uitermate ongewis zijn, ook al weten we nu al hoe het afloopt, hoe onze planeet over zo ongeveer vijf of zes miljard jaar aan haar einde zal komen. De zon wordt dan een rode reus en zal zo'n tweehonderd keer groter worden dan nu het geval is. Mercurius en Venus zullen door die rode reus opgeslokt worden, de aarde misschien ook. Wordt de aarde niet opgeslokt dan zal in ieder geval alle leven van de planeet verdwijnen, het wordt er simpelweg te heet. Ook onze allerlaatste sporen zullen dan voorgoed verdwenen zijn, tenzij we het ruime sop of beter gezegd de lege ijle gekozen hebben.

De mens als schepper

Voor de meeste mensen is het gewicht van dit soort vragen dermate zwaar en groot, beangstigend ook, dat ze een concept hebben bedacht dat het bestaan terugbrengt naar meer behapbare proporties. Zo creëerde de mens de scheppende god. Cynthia Barnett liet ons zien dat de grote monotheïsmen ontstonden in streken die door extreme droogte werden gekenmerkt. Het polytheïsme vindt zijn oorsprong in de veel nattere gebieden. Die ene God zou regen brengen mits de mens wilde gehoorzamen. Het polytheïsme daarentegen bracht ons Confucius, Lao Tse, Boeddha en Mahavira die al de grondvesten voor universele ethische codes legden toen er van Paulus en Jezus nog lang geen sprake was. En waar de joden dierenoffers brachten, eisten Boeddha en Mahavira ook voor de dieren, inclusief de insecten, respect!

Meer wil ik over god en godsdienst niet zeggen, ik keer liever terug naar de kenbare wereld en de grote vragen die ons beheersen. Ik heb geen tijd voor god en het moge duidelijk zijn dat ik religie als tijdsverspilling beschouw. Wie zo nodig in een god wil geloven, moet dat vooral doen, ik heb er geen problemen mee maar men moet mij er niet mee lastigvallen. Religie is het doelbewust afzien van de mogelijkheid om falsifieerbare kennis

te verwerven. Kort samengevat wil ik religie nog wel eens typeren als doelbewuste, opzettelijke domheid. Ook over moraal zal ik het hier niet gaan hebben; ik volsta met de zojuist geplaatste opmerkingen over ethische codes lang voordat Jezus ten tonele verscheen.

Reflectie en verwoeste levens

In zijn afscheidsrede *Het blijft mensenwerk* geeft emeritus hoogleraar Humanisme en Levensbeschouwing aan de Universiteit voor Humanistiek **Peter Derkx** als zijn voorlopige

conclusie weer, dat spiritualiteit een min of meer vast, herhaald patroon van bezinningsactiviteiten of -rituelen is dat ervoor zorgt

dat onze belangrijkste overtuigingen, waarden en doelen – belangrijk in het licht van het grootste geheel waarmee we ons verbonden voelen – niet door de afleiding en hectiek van het alledaagse leven ongemerkt uit het zicht verdwijnen.

Laat ik vooropstellen dat vermoedelijk de meeste mensen zich de luxe van reflectie helemaal niet kunnen veroorloven. Rijke mensen zullen – ik chargeer – reflectie als iets overbodigs beschouwen of ze zijn dermate druk met consumeren en vergeefse pogingen hun leven te verlengen dat het hen aan tijd en wil ontbreekt om tegen het einde van hun leven nog eens met een kritische blik op dat leven terug te kijken. Arme mensen – ik chargeer opnieuw – vinden die tijd evenmin, nog even afgezien van de omstandigheid dat zij zich de luxe van reflectie vaak niet kunnen veroorloven. Wat valt er te reflecteren op een leven waarin je nauwelijks zeggenschap over de loop ervan hebt gehad? Dit alles nog even afgezien van de omstandigheid dat een groot deel van de bevolking tegen het einde van hun leven geconfronteerd wordt met het risico van de eeuwige vergetelheid die we dementie of Alzheimer noemen. Ruim 8% van de mensen boven de 65 jaar heeft dementie. Ruim 25% van de mensen boven de 80 jaar heeft dementie. Ruim 40% van de mensen boven de 90 jaar heeft dementie. De kans is 1 op 5 dat iemand in zijn leven dementie krijgt. Wie die vergetelheid eenmaal betreedt kan wel – zoals E. Busken* – trachten het leven nog eens de revue te laten passeren, maar zal vrijwel zeker al heel snel vastlopen in een moeras waarin herinneringen een loopje met de werkelijkheid, de waarheid of de feitelijke loop der dingen zijn gaan nemen.

Wij leven in een land waarin de belastingdienst – de inner van collectieve middelen – een dermate streng invorderingsbeleid heeft opgezet en uitgevoerd, dat tienduizenden burgers gemangeld en geknecht werden. De belastingdienst krijgt de zwarte piet toegespeeld maar we willen maar niet begrijpen dat wij zelf aan de oorsprong van dit perverse beleid staan: we zouden en

moesten vooral korte metten maken met frauderende Bulgaren en andere Balkanbewoners die hier van onze rijkdom wilden komen profiteren. Die belastingdienst deed slechts wat wij hen ingaven. De scheppende geest hiervan loopt nog steeds vrij rond en zal straks vrijwel zeker voor de vierde keer een regering vormen. Wij weten inmiddels met welke mantra hij zich voortdurend weet te handhaven op het hoogste podium: hij geeft voor ergens geen actieve herinnering aan te hebben. En hij komt er keer op keer mee weg. Tienduizenden burgers moesten toezien hoe hun leven verwoest werd, er werden zelfs kinderen aan de ouderlijke macht onttrokken, het is erger en triester dan wij ons kunnen voorstellen, dan wij ons willen voorstellen. Zulke burgers kunnen zich niet veroorloven aan reflectie of introspectie te doen, zij zouden dat niet verdragen. Een van de personages van Krasznahorkai verzuchtte eens: "Wat ik niet begrijp is niet waarom ik moet sterven, maar waarom ik moest leven..."

De zin van het bestaan

Wij zijn dus een product van de evolutie en de evolutie is een proces zonder doel of richting. In haar evocatieve en bijkans hallucinante studie *Pelgrim langs Tinker Creek* schreef Annie Dillard: "De voorwaarden zijn helder: wie wil leven, moet sterven; je kunt geen rivieren en bergen hebben zonder ruimte, en ruimte is een schoonheid met een blindeman als echtgenoot. Die blindeman is Vrijheid, of Tijd, en overal waar hij gaat, wordt hij vergezeld door zijn vervaarlijke hond Dood".

De evolutie dient slechts het leven, het voortbestaan en dat geschiedt door middel van genen. Vragen naar de zin van dit proces is niet aan de orde. Als ergens, dan geldt hier: het is zoals het is. Aan het leven of het doorgeven van leven is geen zin 'an sich' te ontdekken. Behalve ten hoogste de wetmatigheid dat wat leeft, wil blijven leven oftewel de instandhouding van de soort.

Voor de meeste mensen is een leven zonder intrinsieke zin een onbegaanbare denkpiste en daarom creëerde homo sapiens een scheppende god die zin verschaftte door ons het hiernamaals voor te schotelen. En het is niet voor niets dat het hiernamaals ons hier, op aarde, niets te bieden heeft. Dat speelt zich af in het Jenseits en we mogen er pas heen als we gewogen en goed bevonden zijn. De christelijke moraal is een leer van de angst. Wie alleen maar goed doet omdat hij of zij** meent dat zijn of haar god dat voorschrijft doet geen goed maar volgt slechts bevelen op. Met moraal heeft dat weinig van doen. Tja, wie genoeg wil nemen met een fata morgana vindt daarin wellicht troost. Maar voor wie de evolutie als werkend beginsel, als de motor van het leven beschouwt, is zo'n hiernamaals als een monster zonder waarde. Ik althans, ik kan er niets mee.

De vraag is nu of een leven zonder intrinsieke waarde per definitie zinloos zou zijn. Wij geven onze genen door

aan ons nageslacht, wij leven voort in en via ons nageslacht. Op die wijze houden we de soort in stand. Hebben we genoeg aan die rol? Kunnen we ons leven als zinvol beschouwen vanwege het simpele feit dat we onze genen doorgaven? Laten we om te beginnen vaststellen dat die vraag alleen relevant is voor degenen die hem stellen willen. Ik vermoed toch dat de meeste mensen zich op een of andere manier neerleggen bij die wetmatigheden en automatismen van het leven: je wordt geboren, groeit op, zet kinderen op de wereld, leeft nog een tijdje en gaat dood. Daarin zit de erkenning verweven dat je als individu de loop der dingen, de loop van de geschiedenis, niet kunt beïnvloeden. In die zin zijn we allemaal onderdeel van een groter geheel. We spelen onze rol, leven enige tijd in de veronderstelling of misvatting dat we behept zijn met een vrije wil om tegen de tijd dat we in zijn gaan zien dat die vrijheid nogal beperkt en betrekkelijk was vast te stellen dat we er niets meer aan kunnen veranderen. Berusting is veler lot.

Hoe het ook zij, als we alleen maar onze genen hoeven door te geven, dan is dat toch wel een magere rol. Evolutionair gezien moeten we het daar echter wel mee doen. Strikt genomen vervalt onze zin, ons nut zodra we kinderen verwekt hebben. Gelukkig is dat niet helemaal waar: homo sapiens kent de langste opvoedtijd van alle diersoorten. Wij durven onze kinderen pas los te laten als ze 18 jaar zijn, pas dan worden ze verondersteld op eigen benen te kunnen staan. En ook wanneer kinderen eenmaal een eigen leven zijn gaan leiden, stellen we ons als ouders graag voor dat we er nog steeds toe doen, nog steeds een bijdrage leveren aan de vorming van onze kinderen, ze kunnen laten profiteren van niet alleen ons vermogen voor zover daarvan sprake is, maar ook van onze wijsheid en ervaring. En hoe graag niet denken we als opa en oma van belang te zijn voor onze kleinkinderen?

Maar hoe zit het dan met al die mensen die geen kinderen hebben? Evolutionair gezien leveren zij geen bijdrage aan de instandhouding van de soort behalve dan in de mate waarin zij medebepalend zijn voor de vorming en ontwikkeling van cultuur en op die manier een rol spelen in ons collectieve DNA. Dat lijkt wel erg mager natuurlijk en dat is ook zo. De moderne westerse mens heeft het individualisme omarmd en is er sinds de Verlichting op gebrand zich als individu te kunnen manifesteren, te kunnen ontwikkelen. Wij zouden dan ook graag zien dat ons individuele leven zin heeft. Wie daarvoor kiest, treft die zin aan in een religieuze moraal maar we moeten ons daarbij wel realiseren dat de christelijke moraal de facto een angstleer is en we hebben genoegzaam ervaren dat de islamitische moraal is gebaseerd op volstrekte onverdraagzaamheid jegens anders- of niet-gelovenden. De joodse moraal is gebaseerd op een tragische reeks misverstanden over uitverkoren zijn en een specifiek door god toegezegd stukje grond.

In de Chinese samenleving is god vervangen door de partij en heeft de Chinese burger nimmer de ruimte gekregen om het individualisme te omarmen. Het individu is er dan ook volstrekt ongeschikt aan het collectief. Ook al weten we niet of nauwelijks wat een individuele Chinese burger denkt of voelt, die burger lijkt zich tamelijk gedwee neer te leggen bij het lot dat bij de geboorte al vast lijkt te staan. De greep van de partij op de samenleving is er totaal en onontkoombaar, slechts een enkeling durft daar vraagtekens bij te plaatsen. Houdt de Chinese burger zich bezig met het zingevingsvraagstuk? Ik heb geen idee!

Spiritualiteit

Ik beperk me hierna tot die mensen voor wie een religie niets te bieden heeft en die op zoek zijn naar de zin van hun bestaan anders dan hun eventuele bijdrage aan de evolutie. Eerder stelde ik al vast dat aan het geboren worden als levend organisme geen zin 'an sich' te ontdekken valt. Hier keer ik weer terug naar de afscheidsrede van Peter Derkx, die zich afvraagt in welke zin en welke mate spiritualiteit een bijdrage zou kunnen leveren aan goed ouder worden. Voor hem kent het humanistisch zingevingskader vier hoofdkenmerken: de kennis-theoretische overtuiging dat iedere levensbeschouwing aan een context gebonden mensenwerk is en blijft, alle mensen behoren elkaar als gelijken te beschouwen, mensen behoren hun vrijheid te benutten om zichzelf te vormen, en tot slot zou het hoogste doel van het handelen van mensen de liefde voor specifieke, kwetsbare, unieke en voor hen onvervangbare andere personen moeten zijn.

Merk op dat drie van de vier hoofdkenmerken die Derkx hier noemt normatief geformuleerd zijn. Ik ken genoeg mensen die zouden zeggen: nou, dat maak ik zelf wel uit. En hoe zit het met die Bildung, zouden we niet kunnen volstaan met 'zelfontplooiing met inachtname van het niet-schaden-principe'?

Hoe het ook zij, Derkx stelt voor alleen van spiritualiteit te spreken als er sprake is van een dagelijks of op zijn minst geregeld patroon van bezinningsactiviteiten of -rituelen. En hij citeert de Australische theologe Elizabeth MacKinlay die een universeel menselijk model van spirituele taken bij het ouder worden opstelde. In het kort komen die taken hier op neer: vaststellen wat de diepste of ultieme zin van het eigen leven is, daarop antwoorden met cultureel bepaalde symbolen en rituelen, een kwetsbare, zelf-overstijgende houding zoeken, het vinden van de laatste zin van het leven, het vinden en onderhouden van persoonlijke relaties en het voorkomen van isolement en tot slot het vinden en vasthouden van hoop bij het ouder worden door zin te ervaren, bevredi-

gende relaties te onderhouden en zelf-transcendentie te ontwikkelen. Dat is nogal wat, eerlijk gezegd lijken me dit te zware opgaven voor de meeste mensen.

Dawkins schetste hoe traditionele godsdiensten steun, verklaring, troost en inspiratie bieden aan mensen, functies waaraan ze houvast kunnen ontleen. Deze functies kunnen uiteraard ook door atheïstisch en agnostisch humanisme worden geboden, aldus Peter Derkx. En dat is natuurlijk ook zo.

Derkx laat zien hoe sommigen, zoals de filosoof Harry Moody, menen dat dromen kunnen worden opgevat als aanwijzingen uit het onderbewuste voor hoe het leven te leiden, maar mij persoonlijk lijkt dat onzin. Als ik mij mijn dromen al herinner, moet ik toch telkens weer vaststellen dat ik er geen touw aan vast kan knopen en ik zou niet weten hoe ik die bizarre avonturen – want bizar zijn ze nogal eens – zou moeten interpreteren of analyseren, laat staan dat ik daaruit af zou kunnen leiden hoe ik mijn leven het beste in kan richten.

Derkx stelt daar tegenover dat ook romans, korte verhalen en films zich goed laten gebruiken in spirituele oefeningen, met name omdat ze ons niet alleen intellectueel aanspreken maar ook zintuiglijk en emotioneel. Ik zal dat zeker niet ontkennen, ben zelf een meer dan verwoed lezer, maar waarom laat hij de non-fictie hier buiten beschouwing? Zelf lees ik negentig procent non-fictie en haal mijn inspiratie vooral uit die boeken die de kenbare wereld als uitgangspunt nemen.

Ik kan slechts vaststellen dat ik een allesbehalve spiritueel wezen ben, maar dat betekent niet dat ik geen inspiratiebronnen zou kennen, integraal. Evenmin las ik

beziensmomenten of -rituelen in en ik geef er de voorkeur aan veel van wat me overkomt gewoon toe te laten of, als het me niet bevalt, te ontwijken. Daar gaat veel tijd mee heen en geregeld verwijt ik mezelf onnodig tijd te verknoeien, maar ik troost me met de gedachte dat het vrijwel ondoenlijk is, voor mijzelf althans, mijn leven altijd op de top van mijn kunnen te leiden, altijd maar volledig gefocust te zijn op wat ik belangrijk vind in mijn leven.

En wat ik dan belangrijk vind is eigenlijk heel simpel: mijn gesprekken en omgang met mijn echtgenote, mijn kinderen en kleinkinderen, broers en zus, mijn groter familieverband, die enkele vriend en vriendin en voor de rest mijn mateloze belangstelling voor en nieuwsgierigheid naar het ontstaan en de toekomst van deze wereld en dit universum (aan parallelle universums kom ik helemaal niet toe, al was het maar omdat ik niet zou weten hoe ik daarover na zou moeten denken) en een onstilaar verlangen naar het ervaren van (de schoonheid van) de natuur en de zeggingskracht van kunstenaars en juist omdat ik vaak zo morsig met tijd omga kom ik zeeën van tijd te kort om te lezen wat ik nog lezen wil, zou ik veel vaker nog dan nu het geval is musea, theater, concertzaal en het werk van hedendaagse architecten*** willen bezoeken.

Geluk!

Voor als ik er niet meer ben hoop ik dat mijn kinderen en kleinkinderen nog eens aan mij herinnerd worden, daar moet ik het mee doen. Ik wil leven en ik zal sterven, ik heb daar vrede mee maar hoop dat dat verscheiden nog even op zich laat wachten. Ik heb voorzorgsmaatregelen getroffen om te voorkomen dat ik in eindeloze vergetelheid wegzak. Ik hoop dat ik zonder morren zal gaan als mijn tijd om te gaan zich aandient. Ik maak mij geen illusies over mijn impact op deze wereld, ik leidde nimmer een openbaar of publiek leven, ik was geen kunstenaar die aller ogen en aandacht op zich wist te vestigen noch een politicus of groot wetenschapper. En desondanks ervaar ik mijn leven als buitengewoon zinvol en volgens mij is dat voornamelijk een gevolg van mijn nieuwsgierigheid. In de komende jaren zullen familie en vrienden rondom mij wegvallen, tenzij ik hen voor ben. Mijn inner circle zal vermoedelijk steeds kleiner worden. Ik zie niet in waarom mijn nieuwsgierigheid dan af zou nemen. Ik lees dagelijks drie kranten en desondanks houd ik van het leven. Een receptuur voor de zin van het leven heb ik niet. Voor de een is het zijn religie, voor de ander spiritualiteit, voor mij is het de nieuwsgierigheid.

Maar de eerlijkheid gebiedt mij hier op te merken dat ik mijzelf ook als een zondagskind beschouw, armoe heb ik nooit gekend, pas op mijn 61ste ervoer ik voor het eerst in mijn leven echte fysieke pijn, ik heb in alle bescheidenheid en in zekere zin een carrière op kunnen bouwen, heb een groot deel van de wereld kunnen bereizen, ik heb de liefde gekend, ik ken de liefde, ik ben de weg kwijt geweest maar ben erin geslaagd het leven op mijzelf te veroveren, heroveren. Kan ik iets anders concluderen dan dat ik een gelukkig mens ben? Voor de beantwoording van vragen naar de zin van het leven maakt het nogal wat uit of je tot de 'haves' of de 'have-nots' behoort.

* *Clïënt E. Busken* – Jeroen Brouwers

** Veel meer gender ken ik niet maar dat betekent niet dat ik zou willen bestrijden dat anderen zich ook in een minder duidbare vorm wensen te presenteren. Sterker nog, ik vind dat wel verfrissend en spannend. Maar taalkundig ben ik daar nog niet aan gewend.

*** Ik was onlangs in Groningen en bezocht er het werkelijk schitterende nieuwe onderkomen van DUO – bouwkosten 120 miljoen Euro, 't is maar dat u het weet – maar de binnenkant mocht ik niet zien terwijl ik toch, net als u, medefinancier van dit door UN Studio ontworpen gebouw ben!

Waar komen zware elementen vandaan? – www.kijkmagazine.nl/nieuws/zware-elementen-2/

Het blijft mensenwerk – Peter Derx, Waardenwerk, mei 2018

Het oog van de naald – Wiesław Mysliwski, Querido 2021

Baron Wenckheim keert terug – László Krasznahorkai, Wereldbibliotheek 2020

Clïënt E. Busken – Jeroen Brouwers

Regen – Cynthia Barnett, Kosmos 2015

Pelgrim langs Tinker Creek – Annie Dillard, Atlas|Contact 2019

Universum uit het niets – Lawrence Krauss, Nieuw Amsterdam 2012

Het grote ontwerp – Stephen Hawking, Prometheus-Bert Bakker 2014

Het heelal – Stephen Hwking, Prometheus 1988

Het verhaal van onze voorouders – Richard Dawkins, Nieuw Amsterdam 2004

Veldwachters

door
**Maarten
Gorter**

Er was eens een tijd in Nederland, dat gemeentes structureel werklozen een baantje als "stadswacht" gaven, deze stadswachters moesten toezicht houden op geparkeerde auto's en opletten of mensen hun afval wel netjes in de vuilnisbak gooiden.

Toen in de jaren negentig de politie drastisch werd gemoderniseerd en geregionaliseerd verdwenen deze zwaar gesubsidieerde baantjes en begonnen economen en econometristen (onder wie mijn vader Kees Gorter, die gespecialiseerd was in werkloosheid in gemeentes) te eisen dat de regering en gemeentes eens zouden ophouden met simplistische oplossingen voor structureel werklozen en ze te misbruiken om de schijn van beperkte werkloosheid in stand te houden. Nadat we dachten eindelijk af te zijn van deze quasi-ambtenaren komen zij nu in een rap tempo terug, er is al jaren een groot tekort aan politieagenten en de politie denkt dat het simpeler is om de taken van de politie te delegeren naar "buitengewone opsporingsambtenaren". Deze mensen volgen een snelle opleiding van soms maar enkele maanden en moeten de "simpele taken" van de politie overnemen om hen zo te ontlasten van de grote werkdruk door personeelstekort. Hiermee zijn de "stadswachters" terug van weggevoerd en zo ook de simplistische oplossingen voor grote structurele problemen.

Nu weet ik zelf betrekkelijk weinig van economie(trie) maar ik zal de Gorter-traditie voortzetten door mijn beklag te doen over het misbruiken van stadswachters of zoals we ze onder de huidige naam kennen: boa's. Als vrijdenker kan ik namelijk wel mijn mening geven over het vermengen van de politiek met religie. Zo wil nu de gemeente Utrecht (en mogelijk ook de gemeente Amsterdam) toelaten dat boa's een hoofddoek of een keppel dragen. De gemeente Utrecht is namelijk van mening dat moslima's door het verbod op dragen van religieuze symbolen te ver afstaan van de arbeidsparticipatie op het gebied van de openbare veiligheid. En uiteraard moet de handhaving volgens de gemeente ook "inclusiever" worden, net zoals alles in de maatschappij tegenwoordig "niet inclusief genoeg is".

Er is uiteraard een probleem met de arbeidsparticipatie van vrouwen met een islamitische achtergrond, net zoals in de jaren tachtig bij islamitische mannen. Waar werden deze werkloze islamitische mannen door de gro-

te gemeenten in de jaren tachtig massaal gedumpt? U heeft het denk ik al geraden: de stadswachters. Blijkbaar zijn nu de islamitische vrouwen aan de beurt om door het neoliberale systeem uitgebaat te worden voor simplistisch werk en om de schijn van beperkte werkloosheid in stand te houden. Alleen zijn de neoliberale termen uit de jaren tachtig als "efficiëntie" en "arbeidsethos" vervangen voor "diversiteit" en "inclusiviteit". De gemeente Utrecht verwijst ook naar de VS en het VK als "bewijs" dat een hoofddoek bij bewakers van de openbare orde prima kan. Hiermee herleven de neoliberale jaren tachtig, ook toen werd massaal naar Reagan en Thatcher verwezen als "bewijs" dat het neoliberalisme werkt in de VS en het VK. Het klopt dat vrouwen in sommige staten en counties (gemeentes) in de VS bij de politie een hoofddoek mogen dragen, de meeste staten verbieden dit echter. Een verwijzing naar vrijheid van godsdienst en discriminatieverbod is ook juridisch onjuist. Het Hoogerechtshof van de VS heeft in 1986 in de zaak *Goldman v. Weinberger* met vijf tegen vier stemmen geoordeeld dat er geen recht is op het dragen van religieuze hoofddeksels als het gaat om "gedisciplineerd personeel".

Verwijzingen naar het VK door de gemeente Utrecht zijn nog vreemder aangezien dit land geen scheiding van kerk en staat kent. Verwijzingen naar Frankrijk en Duitsland zijn veel zinnvoller aangezien deze landen een veel grotere betekenis hebben gehad voor de ontwikkeling van ons rechtstelsel. In Frankrijk en Duitsland is het trouwens voor ambtenaren niet toegestaan om religieuze symbolen te dragen. Net zoals in de VS is er ook in Europa geen juridische grondslag voor het dragen van een hoofddoek (of een ander religieus symbool) door politie en handhaving. Zowel het Europees Hof voor de Rechten van de Mens als het Europees Hof van Justitie hebben dit keer op keer afgewezen. De politiek dient dan ook op te houden met misbruiken van mensen die een afstand hebben tot de arbeidsmarkt. Dit misbruik kan voortkomen uit een neoliberale wens om een "efficiënte" economie te hebben met een hoog "arbeidsethos" of om de "diversiteit" en "inclusiviteit" te bevorderen. Hoe dan ook dan ook, beide beweegredenen vinden geen grondslag in de wetenschap of het recht.

Verkenningen in
het rijk der
onzekerheid

door

René van Elst

Twijfelgevallen (1)

Ik begeef me graag onder mensen met zelfkritisch vermogen en een gevoel voor nuance. Mensen die, eerder twijfelend dan zeker, bereid zijn alles te onderzoeken, zonder ervan overtuigd te zijn dat hun morele kompas juist is afgesteld. Sicco Polders in zijn artikel "Woke", nummer 2021-07 van De Vrijdenker..

Hans Boutellier schetst dat we sinds de Verlichting het idee van De Waarheid langzamerhand zijn kwijtgeraakt. "Twijfel werd de stuwkracht. Ik twijfel dus ik ben. In de twintigste eeuw kon je nog een pakket levensbeschouwelijke waarheden meekrijgen, in de eenentwintigste stel je er zelf een samen, zonder de dragende instituties van weleer." Lodewijk Dros in Trouw van 18 juli 2021 over Hans Boutellier, hooglebaar polarisatie en veerkracht aan de VU.

Ik twijfel over alles!

Roxane van Iperen in het VPRO-programma 'Zomergasten', 25 juli 2021.

Aan niets twijfelen is het zekerste middel om nooit iets te weten. (Tegeltjeswijsheid in De Vrijdenker no. 1 van februari 1970.)

Van twijfel spreken we als iemand in onzekerheid verkeert over de juistheid van bepaalde informatie, of van een eigen waarneming, of van een bepaald oordeel, of van een bepaalde handelwijze. Iemand kan onzeker zijn – en zich ook zo voelen – als hij voor de vraag komt te staan

- of iets waar of niet waar is, dus of iets feitelijk het geval is of niet. "Bestaat God (eigenlijk) wel of niet?", "Is corona een hoax?"

Twijfel over waarheid betreft meestal onzekerheid over de juistheid van bepaalde informatie die men van anderen krijgt. Zulke twijfel kan voortvloeien

- uit een tekort aan kennis terzake
- uit overvloedigheid en onoverzichtelijkheid van de informatie
- uit tegenstrijdigheden in de informatie
- uit strijdigheid met andere kennis
- uit wantrouwen jegens de bron.

Twijfel aan de juistheid van eigen waarnemingen is een andere mogelijkheid: "Is dat in de verte een Fata Morgana of een oase?" "Draait de Zon rond de Aarde of is het andersom?"

- wat in een bepaalde situatie praktisch gezien de beste handelwijze is. "Ga ik op deze tweesprong links of rechts?" Ook hier is sprake van een tekort aan kennis, namelijk over de mogelijke gevolgen van verschillende handelwijzen. Ga je in de gewenste richting of raak je alleen maar verder van huis?
- of iets goed of slecht is in morele zin. Bijvoorbeeld een vaccinatieplicht, besnijdenis of vlees eten;
- of iemand anders trouw en/of betrouwbaar is, of iets van dien aard;
- hoe iets zich kan of zal ontwikkelen: "Zal ik morgen slagen voor mijn examen of niet?"

Echte twijfel gaat gepaard met een gevoel van onzekerheid. Meestal staat iemand die twijfelt, voor een beslissing die zou moeten of kunnen leiden tot een verandering in zijn situatie of die van anderen. Beslissingen hebben consequenties. De twijfel ontstaat bij het afwegen van de praktische en eventueel morele voors en tegens van verschillende keuzes.

Gezegd wordt wel dat twijfel kan voortkomen uit wilszwakte (abulia, apathie). Dat is een mogelijkheid die ik hier buiten beschouwing zal laten.

Een bijzondere – naar mijn mening niet "echte" – vorm is de bewuste twijfel; juist die krijgt in deze verkenning nadere aandacht.

Een andere bijzondere vorm is de besluiteloosheid die zich in theorie zou kunnen voordoen als gekozen moet worden tussen twee mogelijkheden die precies gelijk zijn. In zo'n situatie bevindt zich de bekende 'ezel van Buridan', die niet op rationele gronden kan kiezen tussen twee gelijke hooibalen en daardoor verhongert. Daarmee zou dan aangetoond zijn dat rationaliteit niet altijd tot het beste resultaat leidt. Je kunt het ook opvatten als een 'bewijs' dat de vrije wil bestaat, die immers ook bij exact gelijke opties een keus toelaat.

Twijfel en moraal

Twijfel in kwesties van moraal komt begrijpelijkerwijs veel voor. Twijfel zelf kan ook in het licht van moraal worden bekeken. Is twijfel goed of slecht? Ik heb Sicco Polders geciteerd, die graag in het gezelschap van 'twijfelaars' – althans in kwesties van moraal – zegt te verkeren. En Roxane van Iperen die – zonder twijfel – zei aan alles te twijfelen. Zo te horen beschouwde zij dat als iets lastigs, maar toch ook als iets goeds. Zij voegde eraan toe

dat zij in haar columns toch wel graag een standpunt inneemt, zodat er iets is waar tegenaan geschopt kan worden.

Boutellier herinnert – naar het schijnt met enige weemoed – aan de tijd dat men de Waarheid gewoon met de paplepel kreeg ingegoten; nu viert de twijfel hoogtij, meent hij. Mij dunk dat het met het goed of slecht zijn van twijfel zo is als met veel andere dingen: het hangt ervan af waaraan. Ook het goed of slecht zijn van twijfel in praktische zin is relatief. Waar gaat het over en is het wel een goed moment ervoor? Polders geeft de voorkeur aan 'twijfel-lars' over punten van moraal boven lieden met vastgeroeste standpunten, maar ook hij zal wel van mening zijn dat bijvoorbeeld piloten en chirurgen twijfel in hun werk zoveel mogelijk moeten uitsluiten door zich te wapenen met kennis en ervaring. En vaak wordt het op prijs gesteld als mensen daadkracht tonen en knopen door kunnen hakken.

Twijfel en geloof

Een twijfel die wij als vrijdenkers graag zouden willen bevorderen, heeft betrekking op de juistheid van religieus gedachtegoed. Recent heeft Anton Mullink in tien nummers van dit blad mensen in geestelijke beroepen, die twijfelen of eigenlijk al niet meer geloven, opgeroepen om als ongelovige uit de kast te komen. Vele argumenten heeft hij daartoe aangedragen, die ons vrijdenkers over het algemeen wel vertrouwd zijn. Twijfel van gelovigen aan hun geloof juichen wij toe als een begin van zelfbevrijding. Ik meen te mogen stellen, dat iemand die twijfelt aan het bestaan van God, eigenlijk al niet meer gelooft. Wie ergens in gelooft is er zeker van; als een vraag in de plaats komt van zekerheid, is het geloof al weg.

De filosofie kan beschouwd worden als een methode om los te komen van geloof op basis van autoriteit, dogma's, heilige teksten en beweerde openbaringen. Centraal staat immers in de filosofie de vraag wat ware kennis is.

Opmerkelijk is het onderscheid dat Menno ter Braak (in het artikel *De ongelovige katholiek* uit 1938, een bespreking van Gerard Walschaps boek *Sibylle* (dat boek is te lezen op dbnl.org en op Delpher)) maakte tussen geloofstwijfel en ongelooft en de geschiedenis daarvan bij katholieken en protestanten. De Sybille uit het boek is een katholieke vrouw die juist door de consequente naleving van haar geloof tot het ongelooft wordt gebracht. Ongeveer zoals Anton Mullink dus. Protestanten zijn vertrouwd met verschillende formuleringen en splitsingen; katholieken zijn dat niet, aldus Ter Braak. Afvalligheid van de ene moederkerk is voor katholieken een onmogelijk begrip; voor hen staat catholicisme gelijk aan christendom. De hardste protestant is meer voorbereid op afval en splitsing dan de lauwste katholiek, die binnen de elasticiteit van zijn gemeenschap lang aan zijn overtuiging kan vasthouden; hij kan twijfelen aan be-

palde gebruiken zonder zich met een buiten die gemeenschap te plaatsen.

Ik neem aan dat dit alles een inschatting, een *educated guess*, van Ter Braak is en niet op sociologisch onderzoek berust. Als het zo is dat protestanten vertrouwd heten te zijn met afval en splitsing, wil dat niet zeggen dat zij sneller twijfelen en makkelijker van het geloof vallen. De binding van mensen aan hun gemeenschap bemoeilijkt dat in alle gevallen. Het is trouwens goed denkbaar dat de katholieke geloofspraktijk, met zijn rijke kerk, onfeilbare paus, transsubstantiatie, celibaat, Mariaverering etc., eerder tot twijfel noopt dan de protestantse.

Agnosticisme

Agnosticisme zou als een vorm van twijfel kunnen worden beschouwd, maar is dat mijns inziens niet. Ik zie

het als een vluchtweg uit de twijfel of een negeren van de twijfel. Een agnost is iemand die zich erbij neerlegt dat hij niet weet of God wel of niet bestaat. Zo vermijdt hij het vervelende gevoel dat over het algemeen bij twijfel hoort. En mogelijkwerwijs hoopt hij ook de beschuldiging te ontlopen van een atheïst te zijn. Misschien ziet hij er van af überhaupt nog de vraag naar Gods bestaan te stellen.

De denkfout die de agnost maakt, is dat hij de kans dat God bestaat even hoog inschat als de kans dat God niet bestaat. Dat God zou bestaan is een stukje informatie dat men van andere mensen krijgt. Wat in eerste instantie vergeleken moet worden is de kans dat zulke informatie niet waar is, met de kans dat die wel waar is. Daarbij moet de agnost beseffen dat er geen concrete bevestiging van die informatie beschikbaar is, terwijl het in deze wereld wemelt van verhalen over goden, geesten e.d., die in de verste verte niet allemaal waar kunnen zijn. Ook zou de agnost zich moeten afvragen hoe waarschijnlijk het bestaan van onstoffelijke wezens en intelligenties met goddelijke eigenschappen en vermogens is. Kortom, de agnost zou zich moeten verdiepen in alle redenen waarom atheïsten het verhaal over Gods bestaan naast zich neerleggen.

Scepsis

Een bijzondere vorm van twijfel is de scepsis of het scepticisme, een vooropgezet kritische, bewust min of meer wantrouwige, opstelling ten opzichte van informatie. Daarmee is dan geen alledaagse informatie over huis-, tuin- en keukenfeitjes bedoeld, maar (beweerde) kennis uit de sfeer van wetenschap, filosofie en religie.

De scepticus gaat ervan uit dat de waarheid, als die al bestaat, onbereikbaar is ofwel omdat die onvindbaar is, ofwel omdat altijd verder gezocht kan worden. Hij schort zijn oordeel op vanuit het inzicht dat argumenten van beide kanten even 'waar' kunnen zijn. Daarmee creëert hij een zekere mate van vrijheid voor zichzelf.

Het is duidelijk dat er overeenkomsten zijn tussen het agnosticisme en de scepsis.

Dunning-Kruger effect

Elders in dit blad schrijft Eelko de Vos over het Dunning-Kruger effect. Dit komt erop neer dat incompetenten en ondeskundige mensen nogal eens hun eigen kunnen en weten overschatten. Dunning en Kruger, die hier onderzoek naar hebben gedaan, citeren een uitspraak hierover van Bertrand Russell uit 1951: "Een van de pijnlijke dingen van onze tijd is dat zelfverzekerde mensen dom zijn, terwijl mensen met verbeeldingskracht en inzicht juist zoveel twijfel en besluiteloosheid kennen." In 1933 schreef Russell al: "In de wereld van vandaag lopen de domkoppen over van zelfverzekerdheid, terwijl de slimmeriken een en al twijfel zijn."

Hoe meer deskundigheid en competentie, des te meer twijfel en besluiteloosheid dus. Dunning en Kruger trokken uit hun onderzoeksresultaten de conclusie dat onwetendheid vaker tot zelfvertrouwen leidt dan kennis. Toch kan ik me niet helemaal aan het gevoel onttrekken dat de theorie een hoog borrelpraatgehalte heeft. Verleidelijke borrelpraat nu de wappies onder ons zijn.

Castellio

De grote filosofische twijfel begon in Frankrijk. Zowel ontwikkelingen in de wetenschap als de Hervorming droegen daartoe bij. Sebastian Castellio (Frankrijk, 1515-1563) wordt door Mirjam van Veen in haar boek *De kunst van het twijfelen* een humanist, calvinist en vrijdenker genoemd. Hij had ook veel belangstelling voor mystiek. Castellio's calvinisme was overigens maar betrekkelijk, want er was een pittig conflict tussen hem en Calvijn; beiden streefden naar vernieuwing en zuivering van de kerk, maar Castellio was daarin veel radicaler dan Calvijn. Het ging om theologische kwesties en om de verhouding tussen kerk en staat. Castellio wordt wel een apostel van de godsdienstvrijheid genoemd. Hij pleitte ook voor de rede. Hem een vrijdenker noemen gaat mij echter wat te ver.

Volgens de aan hem gewijde Wikipedia-pagina, die heel uitvoerig is, zodat ik u voor meer bijzonderheden daarnaar kan verwijzen, heeft hij invloed gehad op onder anderen Michel de Montaigne en René Descartes. Beiden komen hierna aan de orde als fameuze "twijfelaars".

Castellio zag de twijfel als een probaat middel tegen de kwalen van zijn tijd. Die twijfel komt, anders dan de titel doet verwachten, pas aan de orde in het laatste hoofdstuk van het genoemde boek. Hij begon in de laatste fase van zijn leven aan een traktaat *De kunst van het twijfelen* (*Ars Dubitandi*) en kon dat niet voltooien. Maar ook al beseftte hij steeds dat hij zich in zijn opvattingen kon vergissen, het bestaan van God, diens rechtvaardigheid, Christus en de verwachting van een eeuwig leven stonden voor hem als een paal boven water. Hij bepleitte wel twijfel inzake het omgaan met het geloof in de wereld en hij keerde zich tegen geloofsvervolgingen. Hij benadrukte dat geloven iets anders was dan weten maar kon dat niet verduidelijken. Hij gaf toe dat veel theologische twistpunten (bijvoorbeeld m.b.t. de predestinatie) niet met behulp van de Bijbel waren op te lossen. Hij had – anders dan Calvijn – een groot vertrouwen in natuurlijke kennis, te verkrijgen via de zintuigen en het verstand. Men moest rede en verstand niet opzijzetten voor tradities, dogma's en leidsmannen. Maar de christelijke leer was volgens hem evident beter dan die van andere religies of heidense filosofen en dat was vooral dui-

delijk uit de ethiek. Wel beseftte hij dat wat je gelooft, wordt bepaald door waar je opgroeit.

We zullen zien dat ook voor Montaigne en Descartes het godsgeloof, ondanks de door hen bepleite twijfel, vast als een huis staat.

Montaigne

De Franse essayist Michel Eyquem de Montaigne (1533-1592) relativeerde kennis. Volgens Sicco Polders in *Met Montaigne in het achterhoofd* [1], p. 8, toonde hij ook scepsis met betrekking tot religie. Op p. 12 schrijft Polders echter dat atheïsme volgens Montaigne een wangedrocht was, waar alleen een grote dwaas in kan geloven. Dat komt aardig overeen met wat in de Bijbel staat; in Psalm 14:1 lezen wij: "De dwaas zegt in zijn hart: Er is geen God." Een atheïst was volgens Montaigne een opportunist, die het atheïsme slechts in naam belijdt, aldus Polders. Inderdaad werd vroeger geloofd dat ongelooft niet bestond, niet kon bestaan, omdat iedereen het geloof heette te ontvangen door toedoen van de heilige geest. Wie zei niet te geloven, was dan ook geen ongeloovige, maar een godloochenaar, het was iemand die om dubieuze redenen beweerde dat God niet bestond.

Polders vermeldt voorts dat het atheïsme volgens Montaigne niet conform de menselijke natuur was en dat hij er rotsvast van overtuigd was dat God bestaat; kennis, verkregen door het verstand, zonder goddelijke genade, noemde hij waardeloos. (p. 12/13). Dat hij, zoals Polders meldt, tegelijkertijd als een scepticus alles aandachtig en kritisch wilde bekijken alvorens te oordelen, is geen reden om Montaigne te beschouwen als iemand die twijfelde in geloofszaken. En inderdaad beschouwde hij het geloof als onbetwifelbaar. (p. 16) Polders legt uit (p. 14/15) dat Montaignes geloof kon samengaan met een sceptische levensvisie, omdat hij het geloof als iets van een heel andere orde beschouwde dan het weten en de wetenschap. Ik veronderstel dat gelovige wetenschappers nog steeds op overeenkomstige wijze hun geloof met hun wetenschappelijke kijk op de dingen kunnen verenigen. Het belangrijkste bij dit alles is toch dat Montaigne een sceptische kijk op wereldse zaken voorstond; je zou dat een proto-wetenschappelijke, op waarneming gebaseerde vorm van zoeken naar de waarheid kunnen noemen.

Portret van Descartes (over wie meer op de volgende pagina) in het Amsterdams Historisch Museum

Een twijfelende (of weifelende) koning. De Pruisische koning Friedrich Wilhelm IV kreeg in 1849 de Duitse keizerskroon aangeboden. Hij weigerde die, omdat hij het keizerschap niet van het volk wilde ontvangen, dan zou hij immers geen keizer "bij de gratie Gods" zijn. Volgens de karikatuur had hij getwijfeld, "Soll ich? Soll ich nicht?" en beslist door zijn knopen te tellen.

Descartes

Als we het over twijfel hebben, kunnen we niet om een andere grote naam uit het verleden heen, namelijk die van René Descartes, de uit Frankrijk afkomstige filosoof en wiskundige die leefde van 1596 tot 1650. Twintig jaar van dat korte leven woonde hij in ons land. In zijn *Discours de la Méthode*[2] uit 1637 zette hij uiteen op welke wijze hij er in de voorgaande jaren naar had gestreefd om te leren waar van onwaar te onderscheiden en zo tot ware kennis te komen in de wetenschappen. Het *Discours* werd in hetzelfde boekdeel gevolgd door wetenschappelijke verhandelingen op het gebied van optica, meteorologische verschijnselen en meetkunde[3], als proeven van toepassing van de omschreven methode.

De grote vraag in de filosofie is hoe onze overtuiging op een rationele manier gerechtvaardigd kunnen worden. Simpel gezegd: hoe bepalen we wat waar is? Om die vraag te beantwoorden zette Descartes, naar eigen zeggen, alle meningen die hij eerder voor waar had aangenomen, resoluut opzij (p. 53). Hij besloot om nooit iets voor waar aan te nemen waarvan hij niet zelf de waarheid op evidente wijze zou inzien en om zijn kennis vanuit zelf gevonden waarheden op een geordende manier af te leiden, ongeveer zoals het in de wiskunde gaat. (p. 57) Vóór alles wilde hij evidente waarheden in de fi-

losofie vaststellen omdat, naar hij zei, alle wetenschappen hun uitgangspunten daaraan ontleen. (p. 60) Net als bij Montaigne zouden wij in dit stadium van Descartes' onderzoek van een proto-wetenschappelijke vorm van zoeken naar de waarheid kunnen spreken. Wetenschap in zin van 'meten is weten' komt pas later aan de orde, bij de toepassing van de 'méthode' in de genoemde verhandelingen.

Het gaat ons in dit verband vooral om Descartes' voornemen om alles wat hij meende, opzij te zetten. Als iemand aldus iets wat hij als waar beschouwt, bewust als mogelijk onwaar ziet, dan spreken we van methodische twijfel; die wordt ook wel Cartesiaanse twijfel genoemd. Er zou misschien iets voor te zeggen zijn om van Montaignaanse of Montaanse twijfel te spreken, maar de benadering van Descartes was duidelijk systematischer dan die van Montaigne. Of Descartes ergens Castelli (zie boven) heeft genoemd als iemand die hem had beïnvloed, heb ik niet kunnen ontdekken.

Ik meen dat het woord twijfel hier misplaatst is. Het gaat bij Descartes om bewuste scepsis ten aanzien van de eigen opvattingen, niet om de twijfel die met een gevoel van onzekerheid gepaard gaat. Hij besloot alles waarin hij zich iets twijfelachtigs kon voorstellen, als onwaar te verwerpen en ook alle redeneringen die hij eerder als geldige bewijzen had beschouwd. (p. 69) En hij besloot te doen alsof alles waarvan hij zich ooit bewust was geweest niet meer waarheid bevatte dan een droom. Hij beseftte vervolgens "dat ik die dat dacht, iets was" en dat daarom "ik denk, dus ik ben" als het eerste uitgangspunt van de gezochte filosofie mocht worden beschouwd. (p. 70) Vervolgens redeneerde hij dat het ik, de ziel, geheel los stond van het lichaam.

Ik vermeld deze laatste punten, omdat iedereen dat in een stuk over Descartes verwacht; voor ons punt van de methodische twijfel is het belangrijker om te constateren dat Descartes, net als Montaigne, bepaalde eigen meningen in het geheel niet opzij kon zetten. Geen wonder, want niemand kan dingen die hij gelooft, op commando opeens niet meer geloven of omgekeerd; ook niet op eigen commando.

Wordt vervolgd.

[1] Sicco Polders, *Met Montaigne in het achterhoofd; een verzameling korte beschouwingen met de Franse filosoof Michel de Montaigne als inspiratie*, Uitgeverij U2pi, 2018.

[2] *Discours de la Méthode* (Vertoog [of Verhandeling] over de [systematische] werkwijze), in 1637 verschenen te Leiden; Nederlandse vertaling *Over de Methode* door Th. Verbeek, Boom Meppel 1977

[3] *La Dioptrique, Les Météores, La Géométrie*.

Kerstmythe

door **Anton van Hooff**

Tot vervelens toe horen we in het kerstseizoen zingen:

- ♪ *Mary's boy child Jesus Christ, was born on Christmas Day.*
- ♪ *And man will live for evermore, because of Christmas Day.*

Mij doet de tekst steeds gniffelen: het is inderdaad een frappant toeval dat Christus op zijn eigen geboortedag, kerstdag (<Christus' dag) werd geboren, niet? Het gaat hier echter om een serieus geloofspunt van het christendom: god werd mens.

De godmens

Dat God zich hiertoe vernederde, was voor antieke critici onvoorstelbaar; ze kenden wel verdienstelijke mensen die goden werden, zoals Herakles of goede keizers, maar te geloven dat – andersom – een god zich tot menszijn verlaagde, getuigde van een gebrek aan goede smaak.

Kelsos (Latijn: Celsus), de eerste goed geïnformeerde bestrijder van het christendom, spreekt in zijn *Ware rede* van omstreeks 180 zijn verbijstering zo uit: 'Als Hij (God) zijn Geest (*pneuma*) vanuit zichzelf had willen neerzenden, waarom had Hij het dan nodig in een vrouwenbuik te ademen? Hij kon immers toch mensen kundig scheppen, die met een lichaam omhullen en zo niet zijn eigen adem in zoveel besmeuring stoppen. Op deze manier zou Hij niet met ongeloof zijn ontvangen, als Hij direct van boven zou zijn verwekt.'

Een andere bedenking: als God dan op een gegeven moment Zijn zoon in menselijke gedaante ter verlossing zond, waarom had Hij er zo lang mee gewacht? Een goed antwoord op het verwijt dat God vele generaties vóór de komst van Christus in de steek had gelaten, hebben de geloofsverdedigers niet.

Gregorios van Nyssa (ca. 335 – na 394) probeert het met deze uitleg: God wachtte als ervaren arts volgens de regel van de geneeskunst tot het gezwel van het kwaad rijp was en zond toen de Geneesheer.

Maria, altijd maagd

Zoals ik in 'Theologie van mijn jeugd' (52.8) vertelde, had ik als rooms knaapje geen idee wat een maagd was, terwijl we voortdurend prevelden: 'Maria, altijd maagd, bid voor ons.' Dat Maria ook na de bevalling maagd was, is een leerstuk van het rooms-katholieke christendom en de oosters-orthodoxe kerken, dat niet wordt aanvaard door reformatorische kerken.^[1] In de evangeliën is namelijk sprake van broeders van Jezus; Jacobus zou er een zijn. Rooms-katholieke Bijbelverklaarders beweren dat je het Griekse *adelphoi* in dat verband niet moet zien als 'broeders', maar als 'neven' of 'volgelingen', reformatorische exegeten volgen die interpretatie niet en ondersteunen het standpunt dat Maria alleen vóór Jezus' geboorte als maagd kan gelden.^[2] De ongelovige buitenstaander neemt meewarig kennis van zulk dogmatisch gebakkelei over een wel heel banaal thema.^[3]

Dat Jezus in elk geval maagdelijk moest worden verwekt, wordt door de apologeten vanaf Iustinus bewezen met een profetie van Jesaja in het Oude Testament: 'Daarom zal de Heer zelf u een teken geven, kijk, de maagd zal zwanger worden en zal een zoon baren, en zij zullen Zijn Naam 'Immanuel' noemen.' (Jesaja 7:14).

Antieke critici, die natuurlijk geen boodschap aan zo'n profetie hadden, werpen al tegen dat het Hebreeuwse *almah* ook gewoon 'jonge vrouw' kan betekenen. Moderne Bijbelverklaarders bevestigen die opvatting en verklaren dat het in de context niet om een aankondiging van de Messias gaat. Origenes voert in *Tegen Kelsos* Bijbelplaatsen aan waar het woord zeker maagd betekent, maar daar gaat het om strafbaarheid van voorechtelijk geslachtsverkeer. Dat deze weerlegger van Kelsos in verklaringsnood verkeert, bewijzen de gezochte argumenten die hij nog aanvoert. Er zouden vrouwelijke dieren bestaan die zich zonder omgang met een mannetje voortplanten. 'Als Hij dat in het geval van één dier kon doen, kon Hij als het Hem aanstond ook bij andere en ook bij de mens.' Is het dan zo vreemd dat God om een goddelijke leraar aan het mensenras te zenden, hem geboren liet worden op een manier die afweek van het gewone? De

Grieken zelf beweren dat de eerste mensen uit de aarde zijn ontsproten. En Plato zou zijn verwekt door Apollo (Origenes, *Tegen Kelsos* 1,37).

Vissergrieks

Het Nieuwe Testament geeft buiten verwijzingen naar de profetie van Jesaja alleen als aanknopingspunt de boodschap van de engel Gabriël aan 'een *parthenos* (maagd) verloofd met een man die Jozef heette, uit het huis van David, en de naam van de *parthenos* was Maria.' (Lucas 1:28). Erg soepel loopt de zin niet, terwijl Lucas nog wel geldt als de evangelist met de beste Griekse pen. Maria moet als 'verloofde' hebben samengewoond met Jozef, maar ze zegt tegen Gabriël dat ze 'geen man bekennt'.

Het bekende kerstverhaal van Lucas' hand is ook in een strompelende stijl geschreven, die in vertalingen verregaand wordt gepolijst. In een letterlijke weergave staat er namelijk:

'Het gebeurde nu in die dagen, er kwam een edict af van Caesar Augustus om heel de bewoonde wereld (*oikoumenè*) zich te registreren. Die registratie, de eerste, gebeurde toen over Syria Quirinius landvoogd was, en ze gingen op weg, allen, om zich te registreren, ieder naar zijn eigen plaats. Ook Jozef ging op van Galilea uit de plaats Nazareth naar Judea naar de plaats van David, die Bethlehem heet, door het hem te zijn uit het huis en het geslacht van David, om zich te registreren samen met Maria zijn verloofde, die zwanger was. Het gebeurde bij het hen daar te zijn dat de dagen werd volgemaakt van het haar te baren en zij baarde haar zoon, eerstgeborene, en ze wikkelde hem in en legde hem in een voerbak, omdat er voor hen geen plaats was in de herberg.' (Lucas 2:1-7).

Echt logisch is het niet dat baby's bij gebrek aan logies in voerbakken worden gedaan. Er ontbreken in de vertelling enige schakels. In een behoorlijke compositie was eerst verteld dat Jozef en Maria in de herberg zelf geen onderdak konden krijgen en zich daarom maar in een stal nestelden. Verder weet de schrijver zijn woordkeus niet te variëren, zijn zinnen lopen niet en het gebruik van moeizame constructies zoals 'door het hem te zijn uit het huis en het geslacht van David' lijken uit een ambtenarenpen te komen.

Was *Panthera Jezus'* vader?

'Hij kwam warempel op geen andere manier tot een zoon dan via sluipwegen. Aan de deur van zijn geloof staat echtbreuk,' laat Nietzsche zijn Zarathoestra verklaren.^[4] Overspel, niet door God, maar een Romeinse soldaat, is volgens Kelsos debet aan het ontstaan van Jezus. Maria was al met de timmerman verloofd toen ze bezwangerd werd door de soldaat *Panthera* (Origenes, *Tegen Kelsos* 1,32) 'Panter' lijkt een onwaarschijnlijke naam voor een Romein, maar als cognomen (nevennaam) komt *Panthera* enkele malen in inscripties voor. En er heeft warempel een soldaat *Pantera* bestaan. Een grafsteen van het jaar 40 is gewijd aan Tiberius Iulius Abdes *Pantera*. Deze *Pantera* kwam nog uit het oosten ook, uit het nabije Phoenicische Sidon.^[5] Zijn cohort boogschutters werd in het jaar 9 van Palestina verplaatst naar de Rijn.^[6] Het zou dus kunnen.

Van de vier evangeliën beschrijft alleen Lucas de geboorte van Jezus, waarbij veel vragen open blijven. Matteüs zegt dat Jozef zich door toedoen van een engel neerlegde bij Maria's zwangerschap, vermeldt alleen dat Jezus in Bethlehem werd geboren en stapt dan over op het bezoek van de drie wijzen uit het oosten, de vlucht naar Egypte en de kindermoord door Herodes. Marcus en Johannes beginnen pardoes met de coming out van Jezus als goeroe, als hij zo'n dertig jaar oud is.

Apocriefe evangeliën vullen de leemtes

Aan de behoefte om te weten hoe het Jezus verging tussen zijn geboorte en zijn optreden als twaalfjarige in de tempel, komen niet-erkende, 'apocriefe', evangeliën tegemoet. Zo vertelt het *Kindsheidsevangelie naar Thomas* dat hij al als jongen al diverse liederen uit de dood wekte, maar zich ook menigmaal een naar knaapje toonde. Hij laat een jongen

'Maagdelijke geboorten'
doen zich voor bij Californische condors.
(vrt nieuws 30/10/2021)

De grafsteen van Tiberius Iulius Abdes *Pantera*,
zie noot 5

L'Annonciation, Philippe de Champaigne, 1644

Bidprentje
maagd MariaJezus
schept
vogel

die hem pest, verdorren en tegen een ander die hem een stoot gaf, zei Hij: 'Je zult je weg niet verder gaan.' Prompt viel de jongen neer en stierf. Toen de ouders zich kwamen beklagen sloeg hij hen met blindheid. De jonge Jezus doet ook wat scheppingswerk; van klei maakt hij – nog wel op de sabbat – twaalf mussen, klapt in zijn handen en roept de vogels toe; 'Vlieg weg!' En dat doen ze.^[7]

Curieus, maar geen toeval is het dat in de Koran Jezus (Isa) verwijst naar dit wonder: 'Ik maak voor jullie (iets) uit klei, gelijkende op de vorm van een vogel en ik blaas erin en het zal met verlov van Allah een vogel zijn.'^[8] Het is ook uit andere gegevens duidelijk dat Mohammed opvattingen van ketterse christenen heeft overgenomen, zoals de overtuiging dat Jezus niet werkelijk aan het kruis is gestorven. Ook het benadrukken van Maria's maagdelijkheid steunt op heterodoxe invloed. De hele Soera 19 is aan haar gewijd. Daarin presenteert Maryam haar zoon aan het volk, dat haar verwijt vreemd te zijn gegaan. Dan spreekt de jonge Isa, die verklaart een profeet van Allah te zijn die zijn zending, dood en verrijzenis aankondigt. Hij is niet door verwèkking door Allah, maar door Diens woord ontstaan.

In die Soera 19 verschijnt net als bij Lucas een engel aan Maria (Maryam), die aankondigt dat zij een 'reine zoon' van godswegen zou krijgen. 'Zij zei: 'Hoe kan ik een zoon ontvangen terwijl geen man mij heeft aangeraakt en ik evenmin onkuisheid heb bedreven?' Voor de geboorte trekt Maryam zich terug. Gedreven door de weeën komt zij terecht onder een palmboom. Van godswegen krijgt ze soelaas in de vorm van een ontspringend beekje en de verse, rijpe dadels die zij uit de boom moest schudden.^[9]

De palmboom wordt ook genoemd in het apocriefe evangelie van 'Matteüs'.^[10] Er zijn aanwijzingen dat de tekst al in de vijfde eeuw bestond, dus voor het optreden van Mohammed. Het gaat duidelijk om een verfraaiende uitbreiding van het kindheidsevangelie van 'Thomas' en het *Proto-Evangelie* van Jacobus.

Proto-evangelie van Jacobus

Daarin kan Maria al met zes maanden lopen. Als ze drie jaar is, wordt ze naar de tempel gebracht om daar te dienen. Met twaalf jaar is ze daar niet meer te handhaven omdat ze het heiligdom door haar maandstonden dreigt te verontreinigen. Bij een wonderbaarlijke loting wordt ze dan onder de hoede van Jozef gesteld. Deze is al op leeftijd – 'kan' dus niet veel meer – en heeft al zonen. Hij laat haar onberoerd in zijn woning achter, want hij moet naar zijn huizen in aanbouw. Hij is dus geen simpele timmerman, maar een bouwondernemer.

Min of meer conform de versie van Lucas krijgt Maria de annunciatie door een engel, die aankondigt dat ze zwanger zal worden van het Woord (*Logos*) van de Heer. Maria betuigt haar onderwerping aan Gods wil. In de derde maand van haar zwangerschap bezoekt ze nicht Elisabeth, bij wie ze drie maanden verblijft. Ze is dan vijftien jaar. Na zes maanden komt Jozef terug van zijn inspectie. Hij is ontsteld over haar toestand. Wie had haar verleid en geschonden? Maria betuigt onder tranen haar onschuld en verklaart niet te weten vanwaar komt wat ze onder haar hart droeg. Jozef wil haar wegsturen, maar een droomverschijning van een engel brengt hem van dit voornemen af.

Vervolgens beschuldigt de Hogepriester Jozef van omgang met Maria. Hij laat Jozef en Maria bij wijze van godsoordeel het 'vloekwater' drinken. Ze overleven de proef en bewijzen zo niet gezondigd te hebben.

Dan komt – weer naar Lucas – het registratie-edict van Augustus. Het inschrijven van zijn zonen is voor Jozef geen probleem, maar wat moet hij met Maria aan? Moet ze voor de inschrijving als zijn vrouw of zijn dochter gelden? Getrouwelijk gaat Jozef op weg naar Bethlehem. Hij zet haar op een ezelin, die door een zoon wordt geleid. Hij zelf loopt er achteraan. De kritische lezer vraagt zich af waarom de bouwondernemer geen geriefelijker vervoermiddel ter beschikking kon stellen. Als ze nog drie mijl van Bethlehem af zijn, krijgt Maria pijn. Te Bethlehem worden de weeën heviger. Ze vinden alleen in een grot onderdak. Daarom wordt nog steeds de kerstvoorstelling in een grot gesi-

tueerd; zo sterk was de invloed van dit apocriefe evangelie op de traditie, terwijl Lucas een stal als locatie suggereert.^[11]

Opeens gaat het verhaal bij 'Jacobus' over in de ik-vorm: 'Ik Jozef nu liep heen en weer rond [...] En ik zag een vrouw uit het gebergte komen en ze zei mij: "Man, waar ga je heen". En ik antwoordde: "Ik zoek een vroedvrouw." De vrouw reageert skeptisch op de mededeling dat het om zijn verloofde ging die van de Geest ontvangen had, maar ze gaat mee. Als ze bij de grot aankomen, blijkt die in een wolk en later in fel licht gehuld te zijn. 'Meer en meer verdween het licht, totdat het kind zichtbaar werd. En het nam de borst van zijn moeder. En uit de grot kwam de vroedvrouw en ze kwam Salome tegen en sprak tot haar: "Salome, Salome, Ik heb je een nieuw verschijnsel te melden: een maagd heeft gebaard.' Salome, die opeens in het verhaal opduikt, gelooft het niet zonder handtastelijk bewijs, net als de spreekwoordelijk ongelovige Thomas bij de opgestane Christus.^[12] Ze doet een inwendig onderzoek, vervloekt zichzelf om haar goddeloosheid en ziet haar hand verdord. Gelukkig komt een engel met een therapie: ze moest het kind even dragen.

Dit wel zeer realistische verhaal komt tegemoet aan de behoefte van de gelovigen aan krachtige steun voor de toenemende verering van Maria onder de paradoxale betiteling 'Moedermaagd. Het *Protevangelion Iakobou* wordt gedateerd in de tweede of derde eeuw. Of Kelsos er weet van had, moet ongewis blijven.

Godbarend

'Als nu een Helleen zo simpel van geest was om te menen dat in de beelden de goden huisden, had hij een veel zuiverder opvatting dan hij die gelooft dat in de buik van de maagd Maria het Goddelijke binnenging, embryo werd, gebaard werd en ingebakerd, besmeurd met bloed, gal en met nog veel walglijker dingen,' zo drukt Porphyrios zijn weerzin tegen de christelijke voorstelling uit.

In de heiligenverering die in de loop der eeuwen zulke excessieve vormen aanneemt dat het onderscheid met het oude polytheïsme vervaagt, krijgt Maria een ereplaats. De oosterse Kerk verklaart haar tot *Theotokos*, Godbarend. Talrijk zijn de iconen met de Moeder Gods, aangeduid in de afkorting **M-R TH-U, Mèter Theou**. De westerse Kerk blijft niet achter. In de negentiende en twintigste eeuw verschijnt de Moedermaagd aan menig platelander: Lourdes, Fatima, Medjugorje in Bosnië, worden bedevaartsoorden. Dan wordt zij ook door de dogma's van de Onbevleete Ontvangenis en haar Tenhemelopneming steviger in de geloofsleer verankerd.

Moderne theologen hebben het er maar moeilijk mee. Zij zien de conceptie van Gods zoon Jezus, door de

Heilige Geest in Maria louter als symbolisch: hiermee wordt alleen het goddelijk karakter van Jezus Christus uitgedrukt.

[1] De rooms-katholieke Kerk heeft daaraan als dogma's toegevoegd dat Maria zonder erfzonde werd verwekt – het leerstuk van de Onbevleete Ontvangenis – en dat zij bij haar dood meteen in de hemel is opgenomen – vandaar het feest van Maria Tenhemelopneming (15 augustus). Fervente Maria-verereers hebben zelfs gepoogd haar tot Medeverslosseres uit te roepen, maar dat was de laatste pausen toch te gortig. Het evangelie van Matteüs 1:23 zegt van Jozef: 'hij had met haar geen omgang totdat ze een zoon had gebaard.'

[2] Matteüs 13: 55, 56, waar ook naar zusters wordt verwezen, en in Marcus 6:3. Jezus' broers worden met name genoemd: Jacobus, Jozef/Joses, Simon en Juda.

[3] Maria kan op vier manieren 'cumulatief' als maagd gelden: 1. Zij had nog geen omgang gehad; 2. Zij bleef ongerept bij de bezwangering door de Heilige Geest; 3. Ook bij de bevalling bleef ze ongeschonden; 4. Zij bleef ook na Jezus' geboorte maagd. Alleen opvatting 1 heeft steun in het Nieuwe Testament door de bekentenis van Maria bij de annunciatie dat ze geen man 'bekent'. De uitbreiding van het idee is een vroeg voorbeeld van 'of progressieve voortgaande openbaring', een concept dat door de rooms-katholieke kerk ten volle wordt aangehangen; ze ontleent daaraan het recht nieuwe dogma's zoals dat van Maria's Onbevleete Ontvangenis (1854) en haar Ten Hemelopneming (1950) vast te stellen.

[4] 'Wahrlich zu einem Sohne sogar kam er nicht anders als auf Schleichwegen. An der Tür seines Glaubens steht der Ehebruch.' Also Sprach Zarathustra, Nietzsche Werke 2, p. 499.

[5] Tiberius Iulius Abdes Pantera uit de streek van Sidon, 62 jaar, 40 dienstjaren uit de eerste afdeling van de boogschutters is hier bijgezet; in 1859 samen met negen grafstenen van andere Romeinse soldaten gevonden te Bingerbrück. ED-CS-11001626.

[6] Over Panthera en Kelsos heb ik in dit blad al eerder geschreven, bijv. in de nummers 42.11 en 46.8.

[7] Kindheidsevangelië van Thomas 2.

[8] Soera 3,49 En (hij is) als een boodschapper voor de Kinderen van Israël, (die zegt:) "Voorwaar, ik ben tot jullie gekomen met een Teken van jullie Heer, en ik maak voor jullie (iets) uit klei, gelijkende op de vorm van een vogel en ik blaas erin en het zal met verlof van Allah een vogel zijn. En ik genees de blinden en de leprozen en ik doe de doden met het verlof van Allah tot leven komen. En ik vertel jullie wat jullie eten, en wat jullie in jullie huizen bewaren. Voorwaar, daarin is een Teken voor jullie als jullie gelovigen zijn.

[9] Het is bekend dat het islamitische hierna maals weinig te bieden heeft aan vrouwen. In ieder geval zou men daar dadels in overvloed eten. Een grootmoeder van een moslimmeisje vertelde me dat haar kleindochter verklaarde niet van dadels te houden. Nu was zij ze maar gaan eten om alvast aan het paradijs te wennen...

[10] Daar, in hoofdstuk 20, beveelt Jezus de boom zijn takken zo te laten zakken dat Maria en Jozef de vruchten konden plukken.

[11] Het evangelie van de pseudo-Matteüs laat de heilige familie na drie dagen naar een stal verkassen. Zo kunnen ook de os en de ezel een rol spelen.

[12] In het evangelie van de pseudo-Matteüs brengt Jozef van zijn speurtocht twee vroedvrouwen mee: Zelomi en Salome.

Realistisch omgaan met religie en het coronavirus

door **Herman Reimes**

Jan Wansink is verbonden aan het Historisch Instituut van de Academie van wetenschappen in Warschau. In een artikel in de Volkskrant van 20 oktober j.l. adviseert hij, om in debat met gelovigen over hun bezwaren tegen vaccinatie, niet in te gaan op de strijdvraag naar de theologische waarheid. Hij vergelijkt de situatie met de godsdienststrijd tussen de katholieken en de protestanten in de 16de en 17de eeuw, toen het onmogelijk leek om binnen één staat de verschillende godsdiensten vreedzaam te laten samenleven. De centrale vraag ging toen over het treffen van een regeling van wederzijdse rechten en plichten waarin de staat zich zo neutraal mogelijk opstelde. De problematiek betrof bijvoorbeeld de verdeling van de politieke macht, het gebruik van de openbare ruimte en de grenzen aan de verkondiging van onverenigbare overtuigingen over de godsdienstige waarheid. Dat alles werd wettelijk geregeld om de vrede tussen de godsdienstige groepen te bewaren, terwijl de strijdvraag naar de theologische waarheid buiten beschouwing bleef.

In het debat tussen fundamentalistische gelovigen en hun atheïstische tegenstanders is er evenmin perspectief, dat de ene partij de andere partij van het eigen gelijk zal kunnen overtuigen. Gezien de noodzaak om het coronavirus op zeer korte termijn te bedwingen, zijn ingrijpende maatregelen veriest om de rechten en plichten van de voor- en tegenstanders van vaccinatie wettelijk te regelen. Daarmee belanden we bij de vrijheid van godsdienst, want Artikel 6 van de grondwet garandeert iedere burger de vrijheid van godsdienst. De uiterste conse-

quentie daarvan is dat we ieders mening, hoe absurd en misleidend ook, dienen te respecteren. Het verbod op discriminatie (artikel 1 van de grondwet) komt echter alle partijen te hulp, want die wet stelt grenzen aan de vrijheid van meningsuiting als het om discriminatie gaat. Dat betekent, dat het wettelijk recht op gelijke behandeling domineert over het recht op de vrijheid van godsdienst. Zo wordt bijvoorbeeld het dragen van een boerka bij openbare functies in Nederland, bij de wet verboden.

Daar waar de wettelijke maatregelen om het coronavirus te bedwingen botsen met de religieuze overtuiging, is het nog maar de vraag in hoeverre de staat zich neutraal zal opstellen. Want in een land als Nederland met een diep verankerde religieuze achtergrond zullen de machtsverhoudingen veelal in het voordeel van de gelovigen uitvallen. Dat maakt dat de rechtsorde op grond van rationele overwegingen slechts ondermaats tot stand komt. Zo hanteert men in Nederland bijvoorbeeld nog steeds het recht op bijzonder onderwijs terwijl dit botst met een lawine aan redelijke argumenten, die de geloofwaardigheid van de religieuze denkbeelden als achterhaalde ballast afwijzen.

Om die reden is bovenstaand advies om in discussie met gelovigen niet in te gaan op de strijdvraag naar hun theologische opvattingen (maar slechts naar een betere verdeling van de macht te streven) veel minder logisch. We zullen gelovigen juist indringend dienen te confronteren met de rationele denkbeelden van het atheïsme tegenover de achterhaalde denkbeelden van de schijnwereld van religie. Atheïsten hebben zich verenigd om de mythologisch geïnspireerde denkbeelden van religie (ook via de media) kritisch te toetsen aan de huidige kennis van zaken. Met tal van artikelen in De Vrijdenker sporen zij gelovigen en ongelovigen aan om zich te onthechten van de achterhaalde denkbeelden van religie en te kiezen voor meer zelfkennis en de overwegingen van het logisch denken. Dat geldt evenzo voor het realistisch omgaan met de coronapandemie. Want die confronterende benadering maakt mensen mild, kritisch én minder gelovig.

Meer dan 80% van de wereldbevolking gelooft op enig moment in een God of een hogere macht. We zien overal in de wereld dat miljoenen mensen stellig en vasthoudend in hun God blijven geloven. Dat alles in weerwil van de argumenten van het logisch denken en de lawine aan wetenschappelijke kennis die het waarheidsgehalte van hun religieuze denkbeelden steeds opnieuw tot in de kern weerlegt. Daarom vragen vele ongelovigen zich met verbijstering af hoe het toch mogelijk is dat zelfs hoogopgeleide mensen zo dwangmatig kunnen vasthouden aan de ongeloofwaardige denkbeelden van hun religie. De atheïsten onder hen willen graag weten wat er dan wél zou moeten gebeuren, wil men een sterk verankerd geloof in God loslaten. Met dit soort vragen heb ik mij gedurende vele jaren bezig gehouden, dus heb ik enige relevante kennis van zaken die hier als mogelijk vervolg nog aan de orde komt.

Russische wolken en Nederlandse sekteleiders

door **Roel van Duijn**

Hoe verlossen wij ons van de donkerblauwe complotwolken boven Europa?

Eind mei van dit jaar ontvingen een aantal invloedrijke Europese bloggers bericht van een geheimzinnig bureau. Een verzoek om ruchtbaarheid te geven aan de onbekende informatie dat het dodental na een prik van het Pfizer-vaccin drie maal zo hoog zou zijn als na een AstraZeneca-prik.

Het bureau, dat zich 'Fazze' noemt en in Londen gevestigd zou zijn, zou flink betalen. De gegevens waarop het bureau zich baseerde, zouden door ethische hackers in geheime rapporten van EMA, het instituut dat medicijnen keurt voor de Europese markt, gevonden zijn. 'Waarom benadrukken sommige regeringen dat Pfizer veilig is terwijl het zoveel slachtoffers eist?', zo luidde de boodschap die de bloggers naar buiten zouden moeten brengen.

Al snel brachten alerte Franse en Duitse ontvangers van het bericht aan het licht dat 'Fazze' niet in Londen ingeschreven staat, geen antwoord geeft op kritische vragen en dat de verantwoordelijken in Moskou zitten. De zogenaamd gestolen gegevens van EMA waren niet op de aangegeven adressen op internet te vinden.

Dit is een voorbeeld van de actieve Russische pogingen om complottheorieën over westerse vaccins te verbreiden. AstraZeneca was gekozen als contrast met Pfizer, omdat AstraZeneca evenals het Russische vaccin Sputnik V een vectorvaccin is. En daar gaat het om: de westerse messenger-vaccins zoals Pfizer en Moderna in diskrediet te brengen ten gunste van Sputnik V. De verkoop van Sputnik V is van levensbelang voor de financiën van de Russische staat, met z'n belabberde economie. De Russische trollencampagne doet er alles aan om Sputnik V in de hele wereld te verkopen en daartoe Pfizer, de concurrent, in een slecht daglicht te stellen. Dat is het echte complot achter het lucratieve voorstel aan de bloggers.

Het is een zuiver voorbeeld van een complottheorie, omdat de indruk gewekt wordt dat "het volk" in zijn gezondheid bedreigd wordt door een misdadige farmaceut die samenwerkt met Europese regeringen, die er kennelijk geen probleem mee hebben als onnodig veel dodelijke slachtoffers vallen.

EU versus disinfo

Wie heeft effectief geholpen bij het aan het licht brengen van het echte complot achter deze poging? Er is sinds enkele jaren een afdeling van de EU die grote aantallen Russische (en andere) complottheorieën opvist uit de media. Deze club documenteert de hele vangst netjes op een rijtje op een site met de bescheiden naam EUvdisinfo. Uit deze schat van verhalen

blijkt hoe het goedgeefse bureau 'Fazze' in de Russische psychologische en commerciële oorlogsvoering past.

De Russische mediacampagne begon zo: "Er is geen Corona epidemie". Het zou een verzinsel van de WHO en een 'media epidemie' zijn (april 2020, Youtube en Uklife.tv). Weldra werd deze complottheorie vervangen door steeds nieuwe mutanten.

'Albert Burla, de baas van Pfizer, heeft geen prik van zijn eigen vaccin ontvangen en was niet in Israël toegelaten. Niet verrassend: het aantal van de doden door het nemen van dit vaccin loopt nu in de honderden.' En daarbij: 'De Globalisten slaan alarm: er zijn te veel mensen op aarde. Een of twee miljard zou voldoende zijn'. In het Russisch op Tsargrad.tv op 12 maart 2021 toen Albert Burla al voor de tweede keer met z'n eigen vaccin geprikt en in Israël geweest was.

Wat ik van het voorgaand citaat geleerd heb is dat het woord 'imperialisten' in het Rusland van Poetin vervangen is door 'globalisten'.

Geopolitika

Het blad 'Geopolitika', spreekbuis van het Kremlin, beweert dat 'Covid 19 vaccins gevaarlijker zijn voor de meeste mensen dan de ziekte. Covid 19 is geen gevaar voor de meeste mensen.' Dat zegt het blad deze zomer (17 juli 2021), in het Engels en Italiaans, want in Rusland zelf dringt de regering er bij het volk op aan dat het zich vaccineren laat.

Het Russische volk wordt ondertussen voorgehouden dat de pandemie in Europa erger woedt dan in Rusland. Iets wat men kennelijk graag wil bevorderen door in Europa het inenten te remmen.

In de ijver om het Russische vaccin aan Arabische landen te verkopen moet men verklaren waarom het Russische volk zelf zich weinig laat vaccineren met Sputnik V. Vandaar dat men in een serie media in de Arabische taal laat berichten dat een 'Angelsaksische cam-

pagne verantwoordelijk is voor het reduceren van de vaccinatiegraad in Rusland' (4 juni 2021). Dit doen ze volgens deze media door hun ongefundeerde kritiek op Sputnik V. Doel: de vaccinatie in Rusland te saboteren.

En ... de westerse vaccinatie is gericht op totale bevolkingscontrole en reductie van de wereldbevolking. Wie zit daarachter? Je raadt het: Bill Gates, die ons zijn Nieuwe Wereldorde wil opleggen ("Geopolitika" 2 juli 2021). Dit in het Spaans. Maar wanneer een artikel in Geopolitika verschijnt, betekent dit dat ditzelfde verhaal in vele talen en in vormen door de wereld wordt verspreid. En door robots honderden malen per minuut over het internet uitgespuwd wordt.

Eiwitten

Twee dagen nadat in Europa het werk van 'Fazze' ontdekt was, verscheen in een groot aantal Arabische media (o.a. ArabicSputnik.news, 27 mei 2021) een bericht uit Rusland van dezelfde strekking als wat 'Fazze' aan de Europese bloggers wilde verkopen. 'Amerikaanse wetenschappers onthullen dat het Pfizer-Biontech vaccin neurologische problemen veroorzaakt, en dat het mogelijk tot fatale ziekten, inclusief Alzheimer, heeft geleid.' Het Amerikaanse tijdschrift "Microbiology & Infectious Diseases" zou hebben ontdekt dat 'er genetisch gemodificeerde eiwitten in het Pfizer vaccin zitten die in staat zijn het menselijk DNA te veranderen.'

EUvsdisinfo tekent hierbij aan dat het genoemde tijdschrift dubieus is. Nonsens verpakt in wetenschappelijk jargon. Pfizer is volgens dit Russische bericht een medicijn dat zonder een serieuze test door de Amerikaanse staat is toegelaten. Opvallend is dat men aan de inhoud van het bericht toevoegt dat 'zodra het vaccin geïnjecteerd is het lichaam niet zal blijven zoals het was, aangezien de eiwitten in het lichaam beginnen te werken.'

Dit laatste doet mij denken aan de alarmerende opmerking die Max von Kreyfelt van Café Weltschmerz maakte bij de 18e aflevering van mijn Facebook-serie over complottheorieën: 'Waarom liegt de overheid over het vaccin (...) en waarom zet zij met onwettige, dwin-

gende macht en kracht de bevolking aan tot het nemen van een gentherapie die toxische Spike eiwitten creëert en het eigen immuunsysteem uitschakelt?'

Daarop legt deskundige Anouk Ten Zijthoff hem geduldig uit dat wanneer er inderdaad een ophoping van schadelijke eiwitten zou zijn, dat al lang zichtbaar zou moeten zijn bij de miljoenen die nu al gevaccineerd zijn. Het is opvallend dat ook de Weltschmerzman zijn bijdrage presenteert als een complot tussen de liegende, dwingende staat en de kwaadwillige vaccinproducent. En dat dit complot precies hetzelfde is als in de vele voorbeelden van deze redenering die verschijnen in de Russische publicaties. De westelijke sekteleiders lopen regelmatig een stukje op met de Russische complotcampagne. Niet alleen als het gaat over Covid 19.

Merkel

Nu Merkel naar Moskou is gereisd om in een uiterste poging nog met Poetin te praten, heeft de Russische minister van Buitenlandse Zaken aan de wereld laten weten dat Berlijn een leidende rol heeft gespeeld bij de 'kunstmatig geschapen hype om Navalny'. Merkel zweert met Navalny samen 'om Rusland in diskrediet te brengen.' Want de hele Navalny-affaire was niets anders dan "een gerichte provocatie" van Duitsland en zijn bondgenoten tegen Rusland. Met het doel om zich te mengen in de Russische 'binnenlandse aangelegenheden voor de verkiezingen van de Doema'. Deze complottheorie is de Russische bijdrage aan wat internationale dialoog heet.

Rusland zou zich natuurlijk nooit mengen in verkiezingen in een ander land. Daarover is de Russische pers duidelijk. 'De Democraten hebben de Russische verkiezingen gestolen', meldt Geopolitika. Men voedt in het Westen - het artikel is in het Engels - de leugen van Trump.

Kan Poetin misschien niet anders dan in complottheorieën spreken?

Democratie=dictatuur

In dit stukje kan ik niet alle Russische complottheorieën van de laatste maanden weergeven. Maar nog één, als climax. 'Democratie is perfecte dictatuur.' Afkomstig uit een Russische site in het Spaans (Actualidad, com, 23 juli 2021). Het blad legt die opvallende stelling uit met een redenering, die enig nadenken vereist. Het enige dat liberale democratieën autoritaire staten kunnen verwijten, is dat de laatste hun karakter niet verbergen, omdat de eerste vaak meer autoritair zijn door een serie van sociaal geaccepteerde controlemechanismen. Dus democraten zouden met recht tegen de autoritaireren kunnen zeggen: hou je kop erover dat je autoritair bent, want daardoor maak je de mensen bij ons in het westen bewust van het feit dat wij nog méér autoritair zijn! Wij Russen zeggen tenminste openlijk dat we autoritair zijn en daarom hebben we het hier beter!

Achter elke gesignaleerde Russische complottheorie plaatst de Europese anti-desinformatie site punctueel een weerlegging, hoewel het vaak gaat om absurde beweringen die in het oog lopende onzin zijn. Wat is het commentaar van de Europese site op deze stelling (democratie=dictatuur), die kennelijk weinig anders beoogt dan om de democratie te beschimpen? Dat deze desinformatie erop gericht is de kritiek op Ruslands toenemend autoritair gedrag te ontkrachten door de valse bewering dat

LATEST ARTICLES

A DICTATOR IN PANIC FORCES BELARUS TO LIVE IN FEAR
An illegitimate president in panic forces the Belarusian people to live in fear. Barys Haretski, vice president of the Belarusian Association of Journalists, currently in exile in Ukraine, talks about the state of public discourse and the future of independent voices in Belarus.
18/11/2021

DISINFO AGAINST DEMOCRATIC BELARUS EXPOSED

PROPAGANDA 101: HOW BELARUSIAN STATE-CONTROLLED TV EXPLOITS THE MIGRATION SITUATION AT THE EU BORDERS
Belarusian security forces were not the only ones accompanying migrants in their perilous journey.

EACH OF MY BROADCASTS COULD BE THE LAST
Sergei Parkhomenko is a veteran Russian journalist. In an interview for EUvsDisInfo, he reflects on the Russian government's protracted campaign against civic activists and the extraordinary difficulties faced by journalists in Russia today.

CORONAVIRUS: COVERAGE STAY UP TO DATE

democratieën nog autoritairder zijn. Wat de Europese site zegt is waar, maar waarom zegt deze overigens voorbeeldige site niet gewoon dat democratie het tegen-deel van dictatuur is?

Ik zou aan de Russische stelling dat democratie perfecte dictatuur is geen aandacht hebben besteed als ik die niet ook uit de mond van westerse complotdenkers zou horen. Sekteleiders als Thierry Baudet bouwen het na. Ook hij beweert dat er hier democratie “gespeeld” wordt, maar dat we in werkelijkheid onder een totalitaire dictatuur leven. Napraterij, die er ook uit zijn mond op gericht is om de westerse democratie als een façade voor te stellen.

Wat helpt?

Wat kunnen wij doen om de regen van Russische complottheorieën over de Europese democratie naar het riool

te laten vloeien? De site EUvddisinfo zou een uitstekend wapen zijn als het meer gelezen werd. Fact checkers zijn ook prima. Maar ook zij bereiken de lezer pas als het valse nieuws al in omloop is. Het zou goed zijn als kinderen op school al onderwezen worden hoe je complottheorieën kunt herkennen aan hun valse beschuldiging van kwaadwillige en verborgen samenzwering. Het is niet genoeg, want de giftige regen van niet alleen Russische, maar ook Arabische en Chinese herkomst blijft vallen.

Moeten we denken aan koekjes van eigen deeg? Youtuben dat Poetin een onecht kind van Stalin is? Of een filmpje van een rituele meisjesslachting onder leiding van Willem Engel en een Talibanman? Iets weerhoudt me. Maar wat helpt wel?

door Herman Reimes

De totstandkoming van de Bijbel nam bijna 1600 jaar in beslag, het resulteerde in de verzameling van een lange reeks onsamenhangende opvattingen. Fictie en mogelijke feiten worden in de Bijbel voortdurend met elkaar verweven, waarbij mystiek, illusie en fantasie de werkelijkheid verduisteren. Daarom beschrijf ik een meer geloofwaardige versie van het Bijbelverhaal van de heilige Maria en haar zoon Jezus:

In de tijd van Maria werd door de schriftgeleerden veel over de komst van een Messias gesproken. Hij zou spoedig komen om het volk Israël te verlossen van het juk van onderdrukking en ellende. Volgens de Geschrif-

ten zou de Messias in Bethlehem worden geboren. In die tijd maakte men ruim plaats voor het geloof in wonderen en ook het visioen van Maria vond men daar uitstekend in passen.

Mijn versie van de voorgeschiedenis van Maria en de mogelijke aanleiding van haar visioen is als volgt: Maria en Jozef woonden destijds in de omgeving van Nazareth. Na een eerste kennismaking kregen ze al snel stevig verkering, ze genoten van hun seksualiteit, maar gingen wel met de nodige voorzichtigheid te werk. Gelukkig wist Jozef niet dat Maria al zwanger was geworden tijdens een vorige relatie. Uit zelfbehoud moest Maria dat geheim in alle toonaarden voor iedereen verzwijgen. Abortus was in die tijd geen optie, dus wat kon ze doen? Eerlijk de waarheid zeggen zou haar dood kunnen betekenen, niemand in haar familie zou een dergelijke schande accepteren. Het ergste wat haar kon overkomen was aan de schandpaal eindigen en in het openbaar gestenigd worden.

Gedwongen door de omstandigheden bedacht Maria een eigen versie van hoe ze zwanger was geworden en daarom vertelde zij Jozef van “haar” visioen. Ze zei: “ik heb vannacht een engel op bezoek gehad, die verklaarde dat ik een poos geleden als maagd door de hand van God zwanger ben geworden. In mijn lichaam draag ik nu de beloofde Messias die het Joodse volk zal verlossen.” In de situatie van Maria was een leugen om bestwil haar enige uitweg. Jozef had, ondanks zijn sterke geloofsovertuiging, wel wat bedenkingen bij deze opmerkelijke verklaring van Maria. Maar gezien de stelligheid van haar beweringen en hun gemeenschappelijke ontzag voor de religieuze Geschriften, moest hier wel sprake zijn van een wonder van hogerhand. De profetie zou nu eindelijk in vervulling kunnen gaan.

Juist in die periode vond er een grote volkstelling plaats en was Jozef verplicht zich te laten registreren in zijn eigen geboorteplaats Bethlehem. Het jonge stel was er intussen van overtuigd dat hun situatie overeenkwam met wat de profeten voorspeld hadden en dat dit ook vol-

gens de schriftgeleerden aanstaande was. Zij besloten ook om die reden naar Bethlehem te vertrekken. Voor Maria was dit natuurlijk een uitgelezen kans om te ontkomen aan de mogelijke wraak en vergelding van de familie. Maar haar verhaal zou zomaar ongeloofwaardig kunnen worden als er geen jongetje, maar een meisje op komst zou zijn of als haar zwangerschap vroegtijdig zou eindigen. Al met al werd het voor Maria een heel bijzondere zwangerschap tussen hoop en vrees!

In de stilte van de nacht vertrokken ze op hun ezel-tje naar Bethlehem. Ze namen hun intrek in een stal, in de eerste plaats om de schrift te vervullen, maar ook omdat ze weinig huur konden betalen. Na enige tijd werd daar hun zoon Jezus geboren. Een jongetje, voor Maria zeer zeker een geluk bij een ongeluk! Jozef was de koning te rijk en verspreidde overal het bericht van de geboorte van de Messias. Tot zover zou mijn versie van het verhaal van Maria nog geloofwaardig kunnen zijn.

Volgens het verhaal uit de Bijbel werd Maria dus zwanger door de hand van God en daarom was er sprake van een godswonder, dus, fictie. Dat geldt ook voor het bezoek door de drie Wijzen uit het Oosten om het kind te aanbidden. De ongeloofwaardigheid van dit hele verhaal maakt duidelijk dat de Bijbelse visie louter en alleen op fantasie berust. We weten nu zeker dat dit verhaal achteraf (ver na de dood van Jezus) door meerdere evangelisten bedacht is. De bedoeling was vooral om het christelijk geloof, met de beloofde wederkomst van Jezus als verlosser van het volk Israël, weer nieuw leven in te blazen.

Maria kwam er na de kruisdood van haar zoon al spoedig achter dat hij op last van de farizeeën en schriftgeleerden uit zijn graf was verwijderd en dat ze hem op een geheime plek begraven hadden. Daarmee zou de gedachte aan 'koning Jezus' snel verleden tijd worden en de rust onder het volk spoedig terugkeren, tenminste dat hoopte men. Maria had juist in de laatste levensjaren van haar zoon vurig gehoopt dat hij de Koning der Joden zou worden, maar in plaats daarvan werd het een verschrikkelijk pijnlijke kruisiging en bleef ze vervolgens achter met een leeggehaald graf.

In mijn fictieve verhaal over Maria en Jezus, bedenkt Maria in haar verdriet en radeloosheid: "het spel is uit, ik heb het er levend afgebracht, maar mijn zoon niet, die komt helaas nooit meer terug!" Tijdens een zware

depressie heeft Maria vervolgens in stilte afscheid van het leven genomen. Al met al nog steeds een vreemd verhaal, maar deze voorstelling van zaken zou zomaar waar gebeurd kunnen zijn.

Dat geldt echter beslist niet voor het wonder van 'de hemelvaart van Maria en haar zoon'. Dit wordt vooral door de katholieken als een verheven mysterie beschouwd. Wat op z'n minst verdacht is, is dat zo'n bijzondere gebeurtenis als een hemelvaart zonder verdere ophef zou kunnen verlopen. Niemand heeft van Jezus of van Maria duidelijk afscheid kunnen nemen, beiden zouden met stille trom richting hemel vertrokken zijn. Zoals beschreven in de Bijbel, nam Jezus wel netjes afscheid van zijn discipelen. Hij verdween vervolgens

voor hun ogen uit het zicht en ging zittend op een wolk op weg naar z'n Vader in de hemel. Dat is althans het verhaal dat de profeten in hun Geschriften opgetekend hebben, pas vele jaren na het overlijden van Jezus en Maria).

De verhalen over Maria en Jezus zijn niet meer dan gedachtespinsels, die de irrationeel gelovigen via het spirituele mysterie tot (hun) innig verheven waarheid verheffen.

Zo is er ook voor Jezus een geloofwaardige versie over zijn leven, waarmee ik het onderscheid tussen fictie en mogelijke feiten benadruk: terwijl Jezus dagelijks 'druk in de weer' was om het volk te overtuigen dat hij de toekomstige koning der Joden zou worden, werd hij een gevaar voor de heersende klasse. Zijn moeder vreesde dat haar zoon met de kruisdood zou eindigen en besloot opening van zaken te geven. Ze vertelde aan Jezus dat ze tijdens haar zwangerschap uit lijfsbehoud het verhaal van die engel verzonnen had. "Jozef is niet je echte vader, dat is Mattheus de veehandelaar. Jij bent

ook maar een gewoon kind, nu je leven op het spel staat kan ik niet langer zwijgen."

Jezus was, gezien zijn intensieve conditionering, niet bij machte om het verhaal van zijn moeder te geloven. Zij was gewoon in de war en bang voor de dood, hij kon niet anders dan doorgaan met zijn missie. De reactie van Jezus heeft enige overeenkomst met de ontkennende opstelling van de paus, want elke poging van gedragsdeskundigen om de paus met de neus op de feiten te drukken en met de realiteit te confronteren, moest hij wel afwijzen "als een list van de duivel". Het grote verschil is dat mijn verhaal van Maria wel tot de mogelijkheden behoort en dat van de paus niet.

Tenhemelopneming van Maria door Peter Paul Rubens (1625)

Enkele foto's van de Algemene Jaarvergadering van DVG, 6 november 2021 (zie pag 4/5)

V.l.n.r. Jaap van Dijk,
Maarten Gorter, René
van Elst, Anton van
Hooff

Rik Min (links) en Fabian
van Langevelde

door **Eelko de Vos**

In de Volkskrant van 2021-11-06 oppert gastcolumnschrijver Tim 'S Jongers dat er een herdenkingsmonument moet komen voor "*de clusterfuck^[1] van de toeslagenaffaire*". Opdat wij nooit vergeten. Op zich is dat een schitterend idee: herinner je de fouten, herhaal ze nooit. Ik zou een stapje verder willen gaan en er een compleet museum voor oprichten. Zonder veel moeite kunnen we met een korte brainstormsessie tientallen zo niet honderden clusterfucks bedenken van onze vorige regeringen, gemeentes maar ook bedrijven en zelfs individuen die zoveel negatieve impact hebben gehad dat er een monument voor opgericht kan worden. Elk monument heeft in zestien talen een audio-beschrijving van wat er fout is gegaan inclusief de namen van de eindverantwoordelijken plus hun huidige functie. De bezoekers zouden toestromen, verwacht ik. Kunstenaars staan in hun handjes te knijpen om hun tomeloze creativiteit los te mogen laten op dit spektakel. Subsidies zijn niet eens nodig, omdat de directe en indirecte slachtoffers van de clusterfucks zelf het geld voor de monumenten wel bij elkaar willen sprokkelen.

Het enige probleem is waar we dit museum willen gaan oprichten. Welke gemeente wil bekendstaan als de gemeente waar alle clusterfucks te zien zijn? Ik denk dat Heeze-Linde een prima gemeente is. Er is ruimte zat en daar gebeurt nooit wat. Hun heftigste nieuws van de laatste tijd was dat er een ongeschoren potlood-venter rondliep. Vooral dat hij ongeschoren was, was blijkbaar nieuwswaardig. Het was vast een verveelde kunstenaar die gretig een monument zou willen gaan maken voor ons clusterfuck-herdenkingsmuseum.

[1] Een clusterfuck is een probleem dat vergroot wordt doordat meerdere personen er tegelijk aan werken, dikwijls omdat ze niet op de hoogte zijn van de acties die door de anderen ondernomen worden.

Terzijde: ¿god door **Sicco Polders**

Mijn laatste column voor *De Vrijdenker*. Aan alles komt een einde. Gelukkig maar. Zonder einde namelijk geen begin. De dag die begint beëindigt de nacht. De Griekse filosoof Heraclitus stelde al bijna drieduizend jaar geleden dat alles bestaat bij de gratie van de tegenstelling. Er is eenheid omdat er veelheid kan zijn, zoals gezondheid gewaardeerd wordt omdat we ook ziekte kennen. Tegenstellingen als noodzakelijke voorwaarde voor het bestaan.

En zo ook in ons schrift, zoals in de bijbel. Grote letters bestaan bij de gratie van kleine en vice versa. In de Nieuwe Bijbelvertaling – met de vreselijke naam NBV21 – staat God weer ouderwets met een hoofdletter. Uit eerbied. Het verdwijnen van deze eerbiedshoofdletter in de voorgaande editie werd door lezers betreurd. Mij lijkt het dat God met een hoofdletter niet meer of minder is dan een gewone naam, zoiets als Sicco Polders.

Maar laten we niet kinderachtig zijn en meegaan in het uiten van respect door middel van het formaat van een letter. Ik stel dan voor de ChristenUnie vanaf nu niet meer met hoofdletters te schrijven maar met kleinere letters dan de rest van de woorden, aangezien deze partij al jaren ervoor zorgt dat Nederland als een van de weinige Europese landen geen toestemming geeft embryo's te kweken voor onderzoek. Hierdoor zullen honderden mensen met een ernstige, ongeneeslijke erfelijke ziekte nog langer moeten berusten in hun miserabele lot en dat van hun nageslacht. Lijden hoort toch bij het leven, denken ze wellicht bij de christenunie. Daarnaast wordt rooms-katholieke kerk als rooms-katholieke kerk geschreven. Haast onleesbaar, maar ze verdient niet beter vanwege het seksuele misbruik dat ze mede heeft veroorzaakt door het celibaat, en altijd in stand heeft gehouden door nooit echt in te grijpen. Eigenlijk zou het woord 'god', dat tenslotte verwijst naar een niet-bestaande entiteit, helemaal geen letters meer verdienen. Maar dat is onpraktisch want dan kunnen we ook niet meer schrijven over eenhoorns, spoken en integere bankiers.

Het einde is zoek als we het letterformaat een emotie laten uitdrukken. Daar hebben we andere tekens voor tegenwoordig, zoals smileys, en :). Alhoewel? Misschien kunnen we de betekenis van het vraagteken uitbreiden. Zoals Spanjaarden al aan het begin van een zin een omkeerd vraagteken plaatsen zodat de lezer meteen weet waar het heengaat, zouden we voor elke dubieuze aanspraak hetzelfde kunnen doen. Dan wordt het ¿god. Bijna net zo lelijk als NBV21.

Mij valt trouwens op dat in digitale communicatie zoals email en apps de hoofdletter langzaam verdwijnt. Ik ontvang steeds vaker berichten zonder hoofdletter, of zelfs zonder leestekens. Gewoon één grote brij van woorden. Lekker gemakkelijk denkt de afzender. En de ontvanger moet dan maar zelf het ritme en de intonatie invullen. Een ontwikkeling die mijn werk als redacteur haast overbodig zou maken. Mocht dat al binnen aanzienlijke tijd niet worden overgenomen door kunstmatige intelligentie. Zoals ook het schrijven van een column vast ooit beter gedaan wordt door een robot.

Dank dat U de afgelopen twee jaar de tijd nam mij te lezen. Het ga U goed.

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Jaap van Dijk (Oostzaan 1950) gepensioneerd fijnmechanicus, ex-voorganger pinkstergemeente, voorheen uitgever van Vlaamse christelijke bladen, medewerker digitale vaardigheden Westfriese Bibliotheken, vrijdenker en opmaker layout De Vrijdenker en secretaris van De Vrije Gedachte.

Roel van Duijn (Den Haag, 1943) Nederlands politicus, politiek activist en schrijver/publicist. Hij was een van de oprichters van Provo en van de kabouterbeweging. Voor beide zat hij in de Amsterdamse gemeenteraad en werd later wethouder als lid van de PPR. Later bij o.a. De Groenen en Groen Links.

Gerhard Elferink (Twente, 1943) is voormalig farmaceut en oud-bestuurslid van De Vrije Gedachte.

René van Elst (Amsterdam 1950) is gepensioneerd Human Resources-medewerker, heeft sociologie en (deels) rechten gestudeerd, was hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker (2014-2018), thans eindredacteur; donateur van Skepsis.

Maarten Gorter (Amstelveen 1994) is redacteur van de Vrijdenker, studeert Staatsrecht en is autodidactisch student op het gebied van geschiedenis en politiek, is actief in de Vereniging Historisch Amstelveen en ondersteunt activiteiten voor ouderen met dementie.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redactielid van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte. Zijn nieuwste boek heet *Tirannenmoord, Van Caesar tot Hitler*.

Enno Nuy (Aerd 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Sicco Polders (1966) is filosoof en (sinds 2018) redacteur en hoofdredacteur van De Vrijdenker. Hij geeft colleges, onder meer voor de Universiteit van Amsterdam, op het gebied van ethiek en wetenschapsfilosofie. Bewonderaar van Montaigne, Kant, Schopenhauer en Nietzsche. In juni 2018 is zijn essaybundel *Met Montaigne in het achterhoofd* verschenen.

Herman Reimes was als jongere een overtuigd christen fundamentalist. Tijdens zijn tewerkstelling in een psychiatrische inrichting (als gewetensbezwaarde dienstweigeraar) kon hij zich bevrijden. Was vele jaren werkzaam als werktuigbouwkundig constructeur. Gaf na zijn veertigste regelmatig liederenrecitals als bariton. Als gepensioneerde ging hij schrijven over milieubehoud en religie en liet hij een vijftal boeken het licht zien, met als recentste *Realistisch omgaan met religie*.

Elko de Vos ('s Gravenhage, 1971) is een kubernetes cloud-engineer, ex-bestuurslid van stichting SF Report en stichting Hoogbegaafd! en heeft aan de TU Delft gestudeerd met als afstudeerrichting Kunstmatige Intelligentie.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo**.

Allen hartelijk dank voor hun bijdrage!

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan de hoofdredacteur op het email-adres van de Redactie.
- Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
- De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
- Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
- U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
- In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur

bereikbaar zijn.

- Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
- Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
- A.u.b. niet te veel noten; alleen eindnoten.
- Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
- Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
- Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
- Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
- Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
- Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
- Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.

Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

De Vrije Gedachte

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijgedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijgedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudo-wetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden